

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De man die de weg wees. Leven en werk van Paul de Groot 1899-1986

Stutje, J.W.

Publication date
2000

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Stutje, J. W. (2000). *De man die de weg wees. Leven en werk van Paul de Groot 1899-1986*. De Bezige Bij.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

I De jeugdijaren 1899-1925

VAN AMSTERDAM NAAR ANTWERPEN

Toen dit boek werd geschreven, waren de laatste resten van de oude Amsterdamse jodenhoek allang onder de slopershamer verbrijzeld. De huizen waren weg, de sfeer was weg, de mensen die er woonden verdwenen. In het hart van die nu verweesde buurt op de hoek van de Zwanenburgwal en het Waterlooplein stond het bescheiden geboortehuis van Paul de Groot. Op de dag van de bevalling, woensdag 19 juli 1899, was het broeierig heet in de smalle sombere straatjes rond het plein. Een kleine, kosteloos geplaatste advertentie in *Het Weekblad*, het blad van de Algemene Nederlandsche Diamantbewerkerbond (ANDB), maakte de gebeurtenis wereldkundig.¹

De oude jodenhoek was de dichtstbevolkte buurt van de stad; een mensenpakhuis waar een voortdurende strijd aan de gang was tegen het vuil. Soms was er geen houden aan en werd het gevecht gestaakt. Zoals in de kelderwoningen waar het zo bedompt was en ouders en kinderen zo opeengepakt zaten dat tegen de wandluis geen kruid gewassen leek. Wie een vak kende en werk had probeerde weg te komen. Maar vaak keerde men door werkloosheid gedwongen weer terug. Een huis huurde men in de oude buurt voor een appel en een ei.

Kort voor de eeuwwisseling vestigden Pauls ouders zich op de Zwanenburgwal, op de grens van het oude, verpauperde woongebied en de wat welvarender buurt rond de Weesperstraat. Pauls moeder, Rachel Sealtiël was twee dagen voor de bevalling vierendertig geworden. Een nogal laat ouderschap want ook haar echtgenoot Jacob de Groot liep al tegen de veertig. Uit een eerder huwelijk had Rachel drie kinderen. Met hen kreeg Paul, of eigenlijk Saul, want zo werd de pasgeborene ingeschreven, nooit contact. Paul bleef voor zijn gevoel altijd enig kind, vertroeteld door zijn ouders, verstoken van aandacht van de veel oudere broers en zus. Toch stond De Groot niet onverschillig tegenover zijn familie, vooral die van moeders zijde was hem lief. In een van de zeldzame terugblikken op zijn jeugd herinnerde hij aan de ontmoetingen met zijn "ome Sakkie, mijn moeders liefste broer".² Deze ome Sak was van beroep sigarenmaker, "zo arm als Job, maar even opgewekt als

harmonisch van gemoed. Op vrijdagmiddag was hij vrij, als de 'Sjabbos' begon. Dat wil zeggen, hij ging in een andere functie over, de functie van 'oppasser' in de 'Portugese' synagoge aan de Houtmarkt, thans Jonas Daniël Meijerplein. Daar nam hij me eens op een vrijdagmiddag mee naar toe. Ik ben er nooit weer geweest, maar de herinnering aan die ene keer is mij altijd bij gebleven".

De trots van de eenvoudige sigarenmaker trof De Groot diep: "Mijn afgejakkerde en vernederde oom wist niets van revolutie en socialisme, maar hij was allermint berustend en tevreden met zijn lot, verre van dat! Hij haatte de fabrikant, die hem dood liet sappelen, hij verachtte de rijke 'parnassiem' in zijn synagoge, die hem, in zwart livrei en schoenen met zilveren gespen, die hij na de dienst weer terug moest geven, een stuk genadebrood toewierpen. Hij droomde van de Messias, de verlosser, die eens alle leed en onrecht wreken en uitbannen zou, niet in een of andere hemel na de dood, maar hier op aarde, in deze wereld, voor de levende mensheid!"

Nog jaren nadien kon De Groot alleen met verontwaardiging terugdenken aan het lot dat zijn Ome Sak beschoren was en hij aarzelde niet hem als een soort protocommunist ten tonele te voeren, wiens aardse Messias, om met zijn lievelingsdichter Heine te spreken, wellicht dezelfde was als de Messias der revolutionaire marxisten, "een koning van de aarde, een redder met scepter en zwaard".

Ome Sakkies werkelijke naam luidde Isaïc Sealtiël. Hij was de oudste zoon van Raphael Sealtiël, die in een apotheek in de Muiderstraat werkte. Paul heeft deze grootvader nooit gekend. Raphael stierf toen zijn kleinzoon vijf jaar oud was.³ Rachel, Isaïcs jongere zus, was gehuwd met Wolf van Beetz, een broer van de vrouw van Isaïc. Deze Van Beetz, eveneens een sigarenmaker, stierf jong en Rachel hertrouwde daarop met Jacob de Groot, die twee jaar eerder weduwnaar was geworden van Rachels oudere zuster Rebecca. De familiale relaties van Paul met ooms, tantes, neven en nichten waren dus gecompliceerd, hetgeen versterkt werd doordat het huwelijk van de 'Portugese' Rachel met Jacob, die van 'Zweeds'-joodse afkomst was, als 'gemengd' gold. Om die reden werd zij van het lidmaatschap van de 'Portugese' gemeente vervallen verklaard. In de gesloten 'Portugese' gemeente werden huwelijken met 'Hoogduitse' joden niet op prijs gesteld. Zou Jacob een vermogend man geweest zijn, dan was een uitzondering te overwegen geweest. Maar Jacob was niet rijk, hij was een eenvoudige diamantslijper, en voor zo'n gewone 'Todisko' werd niet van de regel afgeweken. Voor Rachel betekende het een royement zonder recht op beroep.

Als zovelen in 'het vak' brak Jacob de Groot met de joods-godsdienstige cultuur. Hij meed de synagoge uit een religieus, maar meer nog uit een soci-

aal protest. Het eeuwige sappelen kende hij als geen ander. De fabrikanten stelden de hoogste eisen aan de arbeiders, terwijl – juist in de jaren negentig van de negentiende eeuw – het loon steeds minder werd.⁴ De tegenstelling werd echter niet meer als vanzelfsprekend aanvaard. Het ging gisten onder de slijpers, de verstellers en de klovers. Een succesvolle algemene staking in november 1894 mondde uit in de oprichting van de ANDB. Jacob de Groot nam eraan deel en werd een overtuigd vakverenigingsman, een bewonderaar ook van Domela Nieuwenhuis, de voorman van het negentiende-eeuwse Nederlandse socialisme.⁵

Die bewondering stelde de ANDB niet op prijs. Anarchistische en syndicalistische sympathisanten, die hun weerzin over het vermeende carriërisme van de bestuurders niet onder stoelen of banken staken, werden door voorzitter Henri Polak in *Het Weekblad* stevig de oren gewassen.⁶ Krachtige middelen werden niet geschuwd. In 1899 herinnerde het hoofdbestuur aan een besluit, dat het verbod behelsde met ongeorganiseerden of met leden van niet erkende organisaties te werken.⁷ Op straffe van verlies van uitkering bij ziekte of ongeval werden de leden aangespoord hun makkers met meer radicale denkbeelden van werk uit te sluiten.

Het klinkt dramatisch, als een aanklacht zelfs, maar feit was dat standhouden in dit kille klimaat rond de eeuwwisseling voor iemand als Jacob de Groot de kans vergrootte definitief brodeloos te worden. Te meer, omdat de Amsterdamse diamantindustrie toch al in het slop geraakte. Vanaf 1896 was hij regelmatig werkloos.⁸ Hij besloot de weg te gaan die veel vakgenoten in die jaren volgden. Hij liet met zijn gezin het leven aan de Amstel en het IJ voor wat het was om het geluk te beproeven in Antwerpen, de in die tijd sprankelende Scheldestad, waar de diamantnijverheid na 1900 volop in bloei raakte.⁹

In het najaar van 1901 betrok het gezin een huis in de Antwerpse gemeente Borgerhout.¹⁰ Erg deftig woonden ze er niet; het kwam wel voor dat ze 's ochtends vroeg over een dronkaard struikelden, die op de stoep zijn roes uitsliep. Maar dat was kinderspel vergeleken met de tonelen die men elders in de stad in arbeidersbuurten aantrof, langs de dokken en de kaaien waar de havenarbeiders woonden en werkten of in de steegjes in de binnenstad waar verregaande smerigheid het dagelijks leven tot een last maakte.¹¹

Antwerpen was geen 'vechtstad' in die jaren. In vergelijking met andere regio's was ze weinig radicaal, minstens tot aan de Eerste Wereldoorlog uitermate conservatief, voorzichtig, ordelievend en 'weldenkend', om met de negentiende-eeuwse pers te spreken.¹² Mogen we tijdgenoten geloven dan was de toestand in Borgerhout eerder slechter dan beter.¹³ De gemeente was in die

tijd nog door en door klerikaal. En van enige merkbare socialistische activiteit was geen sprake, de dramatische gebeurtenissen van 18 april 1893 ten spijt, toen in de namiddag zo'n drieduizend betogers de kaarsenfabriek De Roubaix-Oedenkoven belegerden en in een botsing met de politie vijf doden vielen.¹⁴ De geestdriftige activiteiten die de Borgerhoutse socialisten op 'de slachtpartij bij Den Bougie' lieten volgen, leverden niet meer op dan een enkele zang- en turnkring.¹⁵

Neen, een socialistisch bolwerk was Antwerpen en omstreken niet. Hoop en verwachting heersten er wel. Ongeduld was er ook, vooral bij sommige Waalse partijgenoten; bitse opmerkingen over de trage vooruitgang van Antwerpen vertroebelden jarenlang de verhoudingen tussen de Waalse en de Vlaamse socialisten.¹⁶ In Antwerpen verblijvende Nederlanders koesterden evenmin een hoge dunk van de socialistische werkers in de Sinjorenstad.¹⁷

Borgerhout was voor veel Amsterdamse diamantbewerkers het begin. Als er werk was, viel er makkelijk aan de slag te komen; zwaar onder het tarief, dat wel, daar stond het om bekend. Kennelijk had Jacob de Groot de wind in de rug, want al snel verhuisde het gezin naar de stad zelf, naar Zurenborg, een nogal sjieke wijk, grenzend aan de spoorlijn naar Roosendaal. Het was een van de weinige buurten waar alle straten gekasseid en gerioleerd waren; een merkwaardige wijk met als hoofdstraat de Cogels-Osylei – de Meir van Zurenborg – aan weerszijden waarvan huizen stonden met imposante gevels in een bizarre menging van allerlei neostijlen, classicisme, eclecticisme en art nouveau.

De meeste bewoners waren handelaar, industrieel of officier.¹⁸ Maar niet alleen de rijken hadden er huizen. Aan de andere kant van het spoor, rond de Dageraadplaats en in de straten, die er als in een krans omheen lagen, stonden eenvoudiger burgerhuizen. Toch altijd nog statige panden met serres en tuinen, waar de gezinnen dienstboden in huis hadden. En daartussendoor oudere panden, weliswaar gemoderniseerd en voorzien van gas en waterleiding en soms elektriciteit, bestemd voor 'ouvriers de bonne condition': diamantbewerkers of andere geschoolde handwerkslieden, die de sociale drempel van Zurenborg hadden kunnen overschrijden.

Hier vestigde het gezin De Groot zich. Paul ging er naar school en maakte er kennis met de veelal Franssprekende liberale burgerij, wier handel en wandel dagelijks aan hem voorbijtrok. Met enig onbegrip aanschouwde hij het sensationele spektakel op het velodroom, bij hem pal om de hoek, waar duizenden toeschouwers van de populaire wielersport genoten. De Groot was geen sportliefhebber. Fietsen zou hij pas in de Tweede Wereldoorlog van zijn dochter leren. Zijn belangstelling ging meer uit naar muziek, naar de opera vooral, waar hij – op het 'schellinkje' gezeten – intens van kon genieten.

Zurenborg stond als katholiek bekend, ofschoon nogal wat joodse diamantairs en diamantbewerkers er verblijf hielden. Of de ouders hun kind van begin af Paul noemden, is niet duidelijk. Zeker is dat de roepnaam al vroeg opduikt; hij komt voor op de schoolprijsjes die de jongen kreeg.¹⁹ Misschien werden op school slechts voornamen uit de katholieke almanak aanvaard. Misschien ook hoopten de ouders hun kind met deze kleine assimilatie enige bescherming te bieden. Het gezin was per slot van rekening uit het besloten Amsterdamse joodse milieu in een minderheidspositie gekomen. De naam Saul, die het behoren tot het joodse geslacht zo duidelijk uitspreekt, moest – zo bezien – wel veranderd worden. Maar Zurenborg belichaamde tevens de vooruitgang, ze was er het symbool van. Aanpassing aan de niet-joodse gemeenschap drukte ook de identificatie uit met die vooruitgang.

De behoefte aan bescherming en het geloof in vooruitgang, zo verbonden met de joodse minderheidspositie, maakten het vanzelfsprekend dat Paul naar school ging en gestimuleerd werd hard te studeren. 'Mijn kinderen beter dan ik.' Of dit ooit met zoveel woorden is gezegd, weten we niet, maar deze gedachte behoorde wel tot de mentaliteit van de generatie van Pauls ouders die de joodse emancipatiegolf droeg.

De Scheldestad was – om misverstanden te voorkomen – in het algemeen een tolerant oord voor joden die niet al te orthodox leefden.²⁰ Alle lagere scholen stonden open voor joodse kinderen. Er was weinig echte discriminatie al bestond er een sluimerende afkeer jegens de talrijke vreemdelingen, die zich er vestigden en van wie velen van joodse oorsprong waren.²¹

De Nederlandse diamantbewerkers gingen vooral met elkaar om. De later vermaard geworden historicus Jacques Presser, die nauwelijks twee minuten bij De Groot vandaan woonde, van dezelfde leeftijd was en dezelfde school bezocht, herinnerde er in een terugblik aan dat de Antwerpenaren "als een schilderachtig, drankzuchtig en in het algemeen vreselijk bestiaal volk" werden gezien. De Hollanders liepen er in superieure verhevenheid aan voorbij.²² En een slagje om de arm houdend, voegde hij eraantoe dat ook de Belgen zich "hoogstwaarschijnlijk zeer superieur" voelden: "Het was een schelden en vechten over en weer."

Nu was er wel reden voor spanning. De Belgische ballingschap van de Amsterdammers werd uit economische motieven geboren. De Antwerpse vakgenoten verweten de Hollanders hun het brood uit de mond te stoten. Ook de Nederlanders hadden grieven. Ze voelden zich vaak achtergesteld.²³ Niet alleen door de patroons die hen bij voorkeur onder het tarief aanwierven, maar ook door Belgische vakgenoten en de Antwerpse Diamantbewerdersbond (ADB) die hen terecht of niet als onderkruipers en wanbetalers behandelden. De meesten waren, zoals Pauls ouders, joden, die te midden van de

ongeveer vierduizend vaak zeer katholieke werklieden niet snel geneigd waren hun banden met de Nederlandse gemeenschap door te snijden. De aanpassing aan het nieuwe milieu was dus beperkt.

Voor Paul was het klimaat wellicht zorgelozer. De spanningen gingen hem, schooljongetje met een Vlaams accent, goeddeels voorbij. Pas later, toen hij in het diamantbedrijf werkte, zou hij ermee in aanraking komen.

In de banken van School 16, Grote Hondstraat, volgde Paul z'n eerste lessen.²⁴ De school lag niet ver van huis.²⁵ Vijf minuten lopen, hooguit. De straat uit, links de hoek om, de Dageraadplaats over en dan was je er. De aanblik was imposant. In rode baksteen opgetrokken, maakte het gebouw met zijn versierende elementen en twee hoektorens een paleisachtige indruk. Het was pas enige jaren voltooid, zoals zoveel van de huizen en bouwwerken in het deftige maar saaie en oerstille Zurenborg. Alleen het geraas van de treinen op de verhoogde spoorbaan die vanuit de klaslokalen te zien waren en het schrille snerpen van de mechanische cirkelzagen in de nabije diamantslijperijen doorbraken zo nu en dan de stilte.

Het onderwijs was openbaar en neutraal, iets bijzonders in het België waar het rooms-katholieke onderwijs zo sterk zijn stempel op drukte. Zoals veel grote steden was Antwerpen in dit opzicht anders. Hier was de liberale meerderheid sinds lang voorstander van de leerplicht en vanaf de jaren zeventig bestond er een uitgebreid kosteloos en neutraal lager onderwijs. Hier werden de lessen niet langer onder de verzoenende sluiers van de godsdienst gegeven.²⁶

Het verblijf in School 16 heeft bij De Groot diepe sporen nagelaten. Het was een wereld van uitersten. Zoals alle onderwijsinstellingen in die tijd was ook die aan de Grote Hondstraat een drilschool. Het zesde leerjaar, de 'hoogste' twaalfde klas, was voor veel kinderen het einde van de studie. Ook voor De Groot, hoewel zijn triomf op het afsluitende stadsexamen hem zeker toegestaan zou hebben verder te leren.

De twaalfde klas genoot een thans niet meer voor te stellen prestige. Maar het werd duur betaald. Een twintigtal vraagstukken uit *Toisoul en Wallon*, een gevreesd rekenboekje uit die tijd, een honderdtal Franse woordjes om uit het hoofd te leren, een paar bladzijden vaderlandse geschiedenis uit *De Bock en Stippelmans* en alle rivieren van Europa in volgorde op te dreunen, ziedaar het dagelijkse huiswerk van de twaalfjarige jongen.²⁷

Maar de school was meer dan een luister- en schrijfschool, meer dan dril en druk. Er heerste vooruitgangsoptimisme, een vertrouwen in het redelijk denken en in de vrije ontwikkeling van het individu.²⁸ De school bezat een bibliotheek met onder meer Hendrik Conscience's *Leeuw van Vlaanderen*, veel

van Jules Verne, boeken van Justus van Mourik en Jacob Stamperius. Maakte onderwijzer Suykerbuyck de vooruitgang niet aanschouwelijk, toen hij de eerste radioantennes schuinweg over de ronde keien van de druk bespeelde koer plaatste om de kinderen naar de morsetekens van schepen op zee te laten luisteren?²⁹

De school ontsnapte niet aan de stemming van de tijd. Er woei bij sommige leerkrachten onmiskenbaar een vrijzinnige Vlaamsgezinde wind, die de 'geestjes en hartjes' gezuiverd wilde zien van het leugenachtige nationaal optimisme: dat het 'roemrijke' België beslist een gelukkig land was mét geschiedenis, zonder onrecht waarvoor allen als 'helden' hadden te strijden. De Vlaamsgezindheid werd niet door iedereen evenzeer gewaardeerd. Een rel brak uit toen de leerlingen een gloednieuw lied te leren kregen: "Hoge toren, rijk en schoon met uw gouden koningskroon" zou staan te treuren aan de stroom der welvaart; erger nog "Vlaanderen" zou "diepe hoon" zijn aangedaan en werd gemaand zijn "banden te breken". Hooglopende discussies onder de onderwijzers in het deurgat van de turnzaal, waar gerepeteerd werd, brachten de nodige beroering.³⁰ Of Paul de betekenis ervan vatte? In ieder geval zal hem de onenigheid-in-vrede zijn bijgebleven, het besef misschien ook dat de Vlaamsgezindheid in die jaren nog betrekkelijk mild was. Het schoolkoor zong nog dapper 'Le beau Danube bleu'. Blijkbaar struikelde men nog niet over een Franse volzin. En de school was als immer present op de traditionele vaderlandse 21ste juli-optochten, het schoolvaandel fier geheven. Als het moest weerklonk de 'Brabançonne'.

In die jaren waren het enkelingen die weigerden over de Meir te defileren. Jef van Extergem was er zo een, bijna twee jaar ouder dan Paul. Vanwege zijn overtuiging werd hij van school gestuurd.³¹ De Groot zou in de Eerste Wereldoorlog met hem te maken krijgen. In de linkervleugel van de activistische Vlaamsgezinde beweging zal hij dan nog meer lagere-schoolkameraden en buurtgenoten tegenkomen: Firmin Mortier bijvoorbeeld, die steun zocht bij de Clartégroep³² en in de jaren twintig lid werd van de Frontpartij;³³ diens buurjongen, Ger Schmook, die zijn activistische houding in de oorlogsjaren moest bekopen met het afbreken van zijn onderwijsloopbaan en met wie Paul het contact hernieuwde in de ADB; en de fijne, aristocratische Dolf Neulinger, met wie De Groot in het groepje 'slijpers', 'snijders' en 'klovers' terecht kwam dat de bibliotheek van de ADB beheerde en toegankelijk maakte.

Het gezin verhuisde in 1910 naar een woning in de Korte Altaarstraat, niet ver van de oude plek. Vanuit het raam keek je schuin op de Dageraadplaats, het plein met zijn cafés, waar vliegers werden opgelaten en de kinderen de diablo, pas ingevoerd, lieten zwiepen, terwijl ze zongen: 'Mijne vrijer die rijdt veló [...], diáboló [...], diáboló [...].' De spaarzame telefoondraden waren

de klippen. Paul vermaakte zich er met de kinderen van de burens, een Russisch gezin waarvan de man, in dienst van een rederij uit Odessa, toezag op het lossen en laden van de graanschepen. Het waren – herinnerde De Groot zich – fijne mensen, zeer gelovig, tot aan bijgelovig toe. In de kamers struikelde je over de beeldjes van heiligen en engelen, wier schaduwen in het schijnsel van kaarslicht over de muren dansten.³⁴

Het was hard blokken voor de jongen in een huis dat met zijn twee kamers en piepkleine koer altijd te krap bleef. Maar hij doorliep de school zonder problemen. Bij het stadsexamen was hij de trots van de familie. Hij behaalde negentiende van de punten. Het gemeentebestuur beloonde hem met een prijs. Naar eigen zeggen: “met een handdruk van de burgemeester. Die was nog dronken ook.”³⁵ De liberale kring van Zurenborg schonk hem Callewaerts Groot Nederlandsch-Fransch en Fransch-Nederlandsch Woordenboek, inhoudende de woorden der gewone spreektaal.³⁶

Tot verder studeren kwam het voor de veelbelovende en hardwerkende leerling niet. Hij had de leeftijd bereikt waarop een arbeiderskind zijn bijdrage moest leveren aan het gezinsinkomen. Door de leraren was er bij zijn ouders op aangedrongen hem verder te laten leren. Doch zijn vader vreesde dat hij, Nederlander en dus ‘vreemdeling’, in een intellectueel beroep de kost niet kon verdienen. Hij besloot zijn zoon het diamantvak te leren dat ook hij en zijn vader hadden gekozen. Onmiddellijk na de vakantie deed de jongen, dertien jaar oud, zijn intrede op de fabriek, waar zo’n duizend arbeiders werkten. Hij meldde zich direct – omdat dat van huis uit zo hoorde – als lid bij de diamantbewerdersbond.

VLAAMSGEZIND EN VREDELIEVEND

De maanden waarin hij het slijpen onder de knie moest zien te krijgen, waren tamelijk verwarrend. Op 14 april 1913 zou de kiesrecht-staking beginnen en bij de voorbereiding was De Groot getuige van een heftige tweespalt onder de werklieden, die zelfs een deel buiten de staking dreigde te houden.

Geheel vreemd waren de twisten hem niet. In zijn schooltijd had hij zijn vader en diens Nederlandse vrienden geregeld horen schelden op die verdomde ‘politiekers’ die de bond kapotmaakten. Hij schonk er toen geen aandacht aan. Nu wel, want tot zijn verbazing stonden die vermaledijde ‘politiekers’ vooraan in de strijd. De ‘politiekers’ waren de mannen van de Algemeene Belgische Diamantbewerdersbond (ABDB), die zich in 1911 hadden losgemaakt van de ADB om aansluiting te zoeken bij de ‘Syndicale Commissie’ van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). Angst om de liberale achterban voor het hoofd te stoten, had de leiding van de ADB daar steeds van weerhouden.³⁷ Bovendien werd ze geïrriteerd door de kritiek van de Werklieden-

partij op de gewoonte om samen met de diamantairs de toegang tot het vak te controleren. "Achterlijk corporatisme", dat volgens de Werkliedenpartij strijdig was met de vrijheid van arbeid en bovendien weinig doeltreffend. De hand houden aan een leerlingenregeling, de afspraak over het aantal jaarlijks toe te laten leerling-diamantbewerkers, lukte in Antwerpen toch niet. Daarvoor was de ADB te zwak. In de ogen van vooral de Nederlandse diamantbewerkers droeg de afbrekende kritiek echter niet bij aan zijn versterking. Het zal de oude weerzin van Pauls vader tegen de partij bevestigd hebben. Voor zijn zoon golden die frustraties niet. Deze kwam in de fabriek toen de buitenindustrie al zó uitgebreid was en het oncontroleerbare, clandestiene leerlingen-kweken zó wijdverbreid dat het corporatieve afschermen van het vak een achterhoedegevecht leek. Alleen het organiseren van alle diamantbewerkers kon op den duur tegenwicht bieden aan de geldzucht van de diamantairs. Dat standpunt verdedigden de socialisten, die bovendien verwickeld waren in een gevecht om het algemeen kiesrecht. Een strijdbaarheid die, zoals veel jongeren in die tijd, ook De Groot aansprak.

Antwerpen speelde een sleutelrol in de voorbereiding van de staking. De socialisten waren niet zeker van hun zaak. De mensen leken nauwelijks geïnteresseerd. Zelfs "de sterkste optimist ging met bekreund hart naar den 14en April. Eerlijk gebiecht ook wij", aldus de diamantslijper Abraham Soep in een terugblik in het Nederlandse blad *De Nieuwe Tijd*.³⁸

Een week voor de vastgestelde datum besprak de ADB zijn houding tegenover de staking. Van samenwerking met de ABDB wilde de bond natuurlijk niets weten. De bondsraad voorzag een fiasco en raadde de leden aan slechts 24 uur te staken. Maandag 14 april. De staking kwam op gang en breidde zich binnen enkele uren over het land uit. Ook in Antwerpen kwam het werk stil te liggen.³⁹ Naast de havenarbeiders staakten de metaalarbeiders en de diamantslijpers. Opstootjes bleven uit en het beloofde een bloedeloze veldtocht te worden. Het gesloten front werd echter bedreigd toen de ADB zijn achterban opriep de volgende dag weer aan het werk te gaan. De leden dachten er duidelijk anders over. Gealarmeerd waarschuwde bondsvoorzitter Lode van Berckelaer: "de beweging gaat ons over den kop en dat is wel het ergste dat ons kan overkomen."⁴⁰ "In vollen geestdrift" werd opnieuw tot deelname aan de staking besloten.⁴¹ De eenheid was hersteld.

De stakingen verliepen voorspoedig. Al waren de straten verlaten en de acties sereen, niemand twijfelde aan de overwinning. Des te pijnlijker toen de Kamer, inclusief de socialisten, voor een motie stemde waarin over een mogelijke hervorming van het kiesrecht werd gesproken. In het subtiële parlementaire spel hadden de socialistische fijnproevers een aanwijzing gevonden dat de regering met het instellen van een studiec commissie bereid was tot con-

cessies. Zo werd over het lot van de staking beslist. Twee dagen later eindigde deze, ondanks felle protesten van vooral de Waalse arbeiders.

De apriildagen van 1913 brachten De Groot voor het eerst direct in contact met de arbeidersbeweging. Hij kreeg hier vermoedelijk de kans zich los te maken van zijn vader, die als overtuigd vakbondsman de politieke organisatie steeds had gewantrouwd. Het was immers niet de vakorganisatie, die zich in de strijd manifesteerde; het waren de 'politiekers' die zich aan het hoofd stelden, de mannen die De Groot zijn vader steeds had horen beschimpen.

De strijd om het algemeen kiesrecht was diep geworteld in de Belgische arbeidersklasse. Het was een strijd om zelfrespect, om een waardig en rechtvaardig bestaan. Voor menigeen scheen het stembiljet het socialisme zelf, de opening naar een nieuwe wereld. In de apriildagen was dit meer dan een geloofskwestie, de verandering leek zich metterdaad te voltrekken. Wie, zoals De Groot, eraan deelnam, stuitte vanzelf op de Werkliedenpartij, die in de ogen van de arbeiders de enige gerespecteerde partij was.

Dat aan het optreden van die partij schaduwzijden kleefden, dat de leiding de staking slechts gebruikte als drukmiddel kon de jonge, politiek en moreel nog onbevungen diamantbewerker zich hooguit intuïtief gerealiseerd hebben. Want alles leek simpeler in de sociale strijd: velen droegen in het vuur van de actie en in de confrontatie van ideeën en temperamenten het geloof uit van een snelle verandering. Dat was de stemming waarin jongeren opstandige pamfletten uitdeelden. Dat was de sfeer van 'La Lutte Finale'. Voor De Groot zal dat beeld overheerst hebben. Politiek en verandering, politiek en opstandigheid waren bijna synoniemen geworden. Waarom de leiding van de Werkliedenpartij dat sentiment niet bevestigde – aangenomen dat hij zich die vraag stelde – bleef hem vooralsnog verborgen. Dat raadsel klaarde pas op na de schokkende ervaringen in de Eerste Wereldoorlog.

De nog niet volgroeide jongen was vijftien toen de oorlog uitbrak. Antwerpen bereidde zich in de zomerse augustusmaand voor op een belegering. Onheilspellende berichten bereikten de stad: de forten van Luik waren gevallen, Leuven was verwoest, platgebrand als vergelding voor een aanval van haar burgers op de Duitse troepen, althans dat meldde het vijandig opperbevel. Op het station zag De Groot de soldaten van het Luikse front terugkomen. Een vreselijke aanblik, herinnerde hij zich.⁴² Hij was werkloos en ontving een halve frank per dag. De uitkeringen uit de werklozenkas van de ADB waren opgeschort en hij was aangewezen op gemeentesteun.⁴³ Meer dan een aalmoes was het niet, te weinig om van te leven, ook omdat de prijzen snel stegen.

Onverhoeds verscheen de vijand in de pikdonkere nacht. De eerste zepelin ronkte boven de stad en stortte zijn bommenlast neer. De beschieting be-

gon en duurde drie volle dagen. De Groot bivakkeerde met zijn ouders in de kelder van hun huis. Het waren dagen waarin – zoals hij opmerkte – heel veel pannenkoeken werden gebakken.

De 'Dikke Bertha's' deden hun werk grondig. Van de school in de Grote Hondstraat stonden alleen de muren nog overeind. Terwijl de gebouwen brandden, trok het leger zich terug, westwaarts tot aan de kust. In hun kielzog vertrokken ook de vluchtelingen. Een eindeloze stoet stortte zich op weg naar Ekeren, naar het noorden, in de hoop een veilig onderkomen te vinden.⁴⁴ Ook De Groot en zijn ouders vertrokken. Ze keerden terug naar Amsterdam⁴⁵, waar ze een woning vonden in de Jan Bernardusstraat aan de rand van de Transvaalbuurt, de nieuwe Amsterdamse jodenwijk.

Als diamantbewerker aan de slag komen, was uitgesloten. De werkloosheid was bijna totaal.⁴⁶ Bovendien liet de ANDB de honderden uitgeweken vakgenoten niet tot de organisatie toe.⁴⁷ Zo konden ze geen aanspraak maken op de regeling tussen de Belgische en de Nederlandse bond, die bij werkloosheid een uitkering garandeerde.⁴⁸ Amsterdam was een toevluchtsoord waar niet alleen vrede heerste, maar ook gebrek.

De Groot vond werk als sigarenmakersleerling op de fabriek Keizer aan de Achtergracht.⁴⁹ De branche waarin ook zijn 'ome Sakkie' een inkomen bij elkaar sprokkelde en waarin veel joden werkzaam waren. In de bedompte werkruimte fabriceerde hij al snel de eerste sigaren waar hij zijn leven lang een liefhebber van bleef.

De Transvaalbuurt was een sociaal-democratisch bolwerk. Er werd veel over politiek gepraat. De Groot kwam er vakgenoten tegen die, zoals hij, de oorlog ontvlucht waren: ADB-bondsraadleden als Simon Voorzanger en de veelbesproken Abraham Soep. Deze kleine, ongedisciplineerde diamantbewerker verdiende nu de kost als marktkoopman.

Over politiek sprak De Groot vooral met zijn werkbaas. Deze sigarenmaker werd, zoals hij het zelf uitdrukte, "z'n eerste leermeester in de wetenschap van het socialisme".⁵⁰ Sigaren en socialisme, dat waren de ingrediënten van een verblijf, waar na een jaar weer een einde aan kwam.⁵¹ Door armoede gedreven keerde het gezin in december 1915 naar Antwerpen terug of preciezer naar Borgerhout, de voorstad waar ze hun 'ballingschap' vijftien jaar eerder begonnen. Daar ging in die maand de eerste grote fabriek weer draaien.⁵² Maar de bedrijvigheid stakte en alleen met de voedselpakketten, die door het Nederlandse consulaat werden verstrekt, wist het gezin de honger te bestrijden. Tot nietsdoen gedwongen, bezocht De Groot 's avonds de Socialistische Volkshoogeschool waar cursussen Engels werden gegeven en hij zijn Frans kon bijspijkeren.⁵³

Terug in Antwerpen merkte De Groot dat aan het vertoon van eensgezindheid en vaderlandsliefde uit de eerste hete augustusdagen een einde was gekomen. Langzaam keerde het politieke debat terug. Over de vrede en de Vlaamse strijd voor gelijkberechtiging werd hartstochtelijk gediscussieerd. Het waren discussies waar De Groot gaandeweg in betrokken raakte en waarin hij de moeizame verhouding leerde kennen tussen de linkse arbeidersbeweging en het flamingantisme.

De Groot volgde de lezingen en lessen van de Socialistische Volkshoogeschool in De Werker, het enorme, uitgewoonde socialistenhol in de Diepestraat.⁵⁴ Hij hoorde er in een van de kale bovenzaaltjes Dr. Anton Jacob spreken over 'Passivisme of Activisme in de Vlaamsche Beweging'. Ook de leden van de Socialistische Jonge Wacht (SJW) waren er te vinden. De Antwerpse afdeling was een van de weinige die ondanks de bezetting bleef samenkomen.⁵⁵ Gangmaker was de bonkige Jef van Extergem.⁵⁶ Dertien was hij toen hij lid werd, veertien toen ze hem in 1913 tot secretaris bombardeerden. Deze zelfverzekerde kleermakerszoon had op school voor een spraakmakende rel gezorgd. De meeste van zijn klasgenoten droegen een Belgisch strikje in hun knoopsgat en spraken allemaal over 'Notre Roi' en 'Notre Patrie'.⁵⁷ Van Extergem wilde daar niets van weten. Toen hij in het Frans – dat hoorde nu eenmaal zo – een spreekbeurt moest houden, deed hij het op een wijze, zoals gebruikelijk bij de Jonge Wachten. Hij sprak over de barbaarsheid van de oorlog, over de vredesgedachte, het socialisme en eindigde met de uitroep 'A bas le patriotardisme! Vive l'Internationalisme! Vive la République mondiale!'⁵⁸ Verbijstering alom, Van Extergem diende onverwijld de school te verlaten.

De jongerengroep in Antwerpen was niet groot, misschien een tiental, hooguit twintig raddraaiers die de 'godsvrede' aan hun laars laptten, die opkwamen voor 'spek en bonen', voor 'internationalisme' en voor 'Vlaanderen'; een groep jongeren die op De Groot een sterke aantrekkingskracht uitoefende. Hij sloot zich er weldra bij aan. De stap was niet groot geweest. Het verblijf in het neutrale Nederland had De Groot geholpen een genuanceerder standpunt in te nemen ten opzichte van de Entente – en dus tegenover België – dan gangbaar was. Het chauvinisme, dat een verbeteren 'jusqu'au boutisme' verwekte en dat de onvoorwaardelijke overgave van Duitsland eiste, was hem vreemd. Juist tijdens zijn verblijf in Amsterdam was in kringen van de marxistische Sociaal-Democratische Partij (SDP) Herman Gorters brochure *Het imperialisme, de wereldoorlog en de sociaal-democratie* druk besproken.⁵⁹ Was hij daardoor misschien beschut tegen wat Gorter noemde: "Alle gebazel der burgerlijke en sociaal-democratische partijen en bladen, dat men een afweeroorlog voert, dat men wel mee moet doen omdat men aangevallen is..."⁶⁰

Bovendien: had De Groot in België wel iets te verdedigen? Erg diep zal zijn gehechtheid aan Belgische bodem niet zijn geweest. Als Nederlander en als jood was de integratie in de Belgische samenleving beperkt geweest. Dienstplicht of deportatie naar Duitsland waren evenmin reden tot martelaarschap. Als Nederlander bleef hij ervan gevrijwaard.

De Groot moet sympathie gevoeld hebben voor de woorden waarmee Van Extergem het sociaal-chauvinisme van de Werkliedenpartij hekelde: "Dat socialistische voormannen waarin we geloofden en vertrouwden, die ons hielpen maken wat we zijn, zoo opeens 'Belgische' patriotten geworden zijn dat kunnen we niet verklaren."⁶¹ Het leidde tot een afwijzing die ook bij de Vlaamse kwestie te beluisteren viel. Ook daar overheerste onverzoenlijkheid, in dit geval een verwerpen van het Belgisch staatsverband, dat "onder welke vorm ook steeds een bedreiging zou zijn voor de culturele, economische en politieke ontwikkeling van Vlaanderen".⁶² De oorlog radicaliseerde de Vlaamsgezinden. In de verdediging van hun rechten kwamen ze bijna vanzelf tegenover de heersende politiek te staan. Van Waalse en franskiljonse zijde werd hen verweten een Duitse vijfde colonne te vormen. Begrijpelijk dat aan de roerende eensgezindheid en vaderlandsliefde, waaraan ook een deel der Vlaamsgezinden zich in de eerste oorlogsdagen hadden overgegeven, snel een einde kwam.

Wat het Vlaams bewustzijn bij De Groot precies opriep, kunnen we moeilijk zeggen. Van journalistieke arbeid was bij hem nog geen sprake. De bezettingstijd bracht de nog thuis wonende zeventienjarige jongen voornamelijk in de anonimiteit door. Het waren zijn *Bildungsjahre*, zoals de Duitsers zeggen, jaren die besteed werden aan kijken, aan luisteren, aan meedoen en aan zelfstudie. Zijn aansluiting bij de SJW gaf hem richting, een gevoel iets te kunnen, maar voorlopig nog in de schaduw van anderen.

Toch is duidelijk dat De Groot sympathie moet hebben gekoesterd voor de Vlaamse beweging. Op school was hij al in aanraking gekomen met een vrijzinnig Vlaamsbewust milieu. Verschillende van zijn onderwijzers speelden een rol in het Antwerpse activisme. Datzelfde gold voor klasgenoten en medeleerlingen; Firmin Mortier, Ger Schmook, zelfs Jef van Extergem kende hij van vroeger. Het flamingantisme van de SJW werd in de loop van de oorlog alleen maar sterker. Zonder sympathie voor de Vlaamse beweging is De Groots lidmaatschap onbegrijpelijk. Ook na de oorlog sprong hij regelmatig in de bres voor de Vlaamse zaak. Deze was hem in 1921 tijdens het wordingsproces van de Belgische communistische partij zelfs een heus fractiegevecht waard. En een opvallend detail: De Groot schreef in die jaren onder het pseudoniem Paul van de Schilde. "Schild en Vriend", het waren de voor een francofoon schier onuitsprekelijke wachtwoorden waarmee de Vlaamse

boeren aan de vooravond van de Gulden Sporenslag in 1302 de vermomde Franse verkenneren trachtten uit te schakelen. Met afgehouden kop stortten de verraders ter aarde. De volgende dag werden de Franse ridders het sompige moeras ingelokt en afgeslacht. Van deze geschiedenis verhaalde Hendrik Conscience in zijn *Leeuw van Vlaanderen*, het heldenepos dat De Groot al op school had gelezen en waaraan hij vermoedelijk het geuzen-pseudoniem ontleende.

De Groot voelde zich door de 'Sturm und Drang' van de SJW aangetrokken. Ook omdat de groep aan het Vlaamse vraagstuk een socialistische oplossing wilde geven. De taal was hem lief om het volk dat ze sprak.⁶³ In het begin van 1917 leek zo'n oplossing echter verder weg dan ooit. In de Vlaams-activistische beweging stond men welwillend tegenover de nieuwe Sovjetstaat. Op diep inzicht berustte dat echter niet, veel was er niet over bekend. De Oktoberrevolutie sprak vooral aan, omdat er met het verdrag van Brest-Litovsk een einde was gekomen aan de verwoestende oorlog.

Tot in juni 1918 bleef de SJW hoop vestigen op een verzoeningsvrede tussen de Entente en de Centralen, de vrede zoals hij gewenst werd door Camille Huysmans en door de socialisten die ijverden voor de Stockholm-beweging.⁶⁴ Na de lente van 1918 vervloog die hoop. Van Extergem verklaarde in 1920 tijdens zijn proces dat in die maanden de patstelling op alle fronten, diplomatiek en militair volledig leek. "Wij voorzagen dat de proletariërs eindelijk genoeg zouden krijgen van het zich onderling uitmoorden, en dat het uitbreken der wereldrevolutie dan onvermijdelijk was. Als natuurlijk gevolg daarvan ware de Wereld-Sovjet uitgeroepen. Nu stelden wij, Socialistische Jonge Wachters, ons de vraag: 'Hoe moeten Wallonië en Vlaanderen zich aansluiten bij die Wereld-Sovjet?' – Als België, ofwel elk afzonderlijk als een Sovjet-Vlaanderen en een Sovjet-Wallonië? Wij achtten de laatste oplossing de beste en daarom namen wij een motie aan ten voordeele der 'Republiek Vlaanderen.'"⁶⁵

De Jonge Wachters stonden met hun ideaal alleen; zelfs de Antwerpse federatie van de Werkliedenpartij, de meest linkse en Vlaamsgezinde, wees de eis als luchtfietserij van de hand. De gevolgen van de tweespalt kwamen na de oorlog tot uiting. De radicale Vlaamsgezinde socialistische braken met de Werkliedenpartij en vormden de kern van de communistische beweging in het Antwerpse. Paul de Groot zou er een prominente rol in spelen.

In 1918, en de daarop volgende twee, drie jaar blies de wind van de revolutie met volle kracht over Europa. In Duitsland leek de beslissende fase in de opstand uitgebroken. In Hongarije was de Radenrepubliek een feit. Hortend en stotend kwam ook Frankrijk in beweging. Zelfs in het slaperige Nederland

groeide de beweging, niet zo indrukwekkend als elders, maar toch... nooit eerder zag het land zo veel stakingen en zo veel stakers.⁶⁶

Hoop, verwachting, zo niet de zekerheid dat de revolutie ook België in haar greep kreeg, had De Groot in die dagen beziel. Was hij niet zelf aanwezig geweest bij de eerste zitting van de Duitse Arbeiter- und Soldatenrat in de Vlaamse Schouwburg in Antwerpen?⁶⁷ De Groot voelde zich opgenomen in de maalstroom, die onweerstaanbaar de kapitalistische wanorde zou wegspoelen. Hij werd communist, een militant met een niet aflatende inzet. Na werktijd bezocht hij woelige vergaderingen, schreef artikelen voor het blad *De Internationale* en vond tussendoor de gelegenheid om met Nederlandse communisten te corresponderen.

Ook in de Diamantbewerkerbond timmerde hij aan de weg. Toen hij in de lente van 1920 werkloos was, hielp hij mee de bibliotheek te reorganiseren. Meer dan drieduizend titels stonden daar boven op de zolder van het statige pand aan de Plantin en Moretuslei. Alles in zwart linnen gebonden, opgeborgen in hoge kasten met verschuifbare glazen deuren. De Groot maakte er kennis met de wereldliteratuur en richtte er samen met andere jonge werkloze diamantbewerker de jeugdkring van zijn bond op.⁶⁸ Gloedvolle debatten over sociale vraagstukken en de Russische revolutie werden afgewisseld met voordrachten over letterkunde. De Groot was gefascineerd door de wereld die zich voor hem opende. Ging van hem niet het verzoek aan het bondsbestuur uit om wetenschappelijke leergangen te organiseren waar "de arbeider langs regelmatige weg, door regelmatig gesalarieerde leeraars ingewijd kan worden in de voor hem zo geheel nog onbekende wetenschappen en vooral in de voor arbeiders onontbeerlijke wetenschap der maatschappij (sociologie)"?⁶⁹

De zucht naar kennis en inzicht was in die jaren groot. 'De rede', 'proletarische opvoeding', 'strijd tegen onwetendheid', het waren sleutelwoorden in de kring waar De Groot zich ophield en die geïnspireerd werd door een handvol intellectuelen. Verenigd in de Clarté-beweging trachtten ze ook in Antwerpen de geesten rijp te maken voor een nieuwe, betere maatschappij.⁷⁰

Maar als hij niet las of studeerde, was De Groot toch vooral actief in de partij, de Kommunistische Partij-Vlaamse federatie, die in oktober 1919 voor het eerst in Antwerpen van zich liet horen; twee jaar na de revolutie, tamelijk laat voor wie oog had voor de onstuimige ontwikkelingen elders.

Voor velen in België had het woord bolsjewiek echter een wrange bijmaak. De vrede van Brest-Litovsk, die voor jongeren als De Groot een teken van hoop was, werd door de grote meerderheid anders begrepen. Deze voelde zich niet het slachtoffer van de klassenstrijd, maar vooral van het Duitse imperialisme en zag dus het vredesverdrag tussen keizer en bolsjewiek als een schaamteloos verraad. Het vormde een bevestiging van de waarschu-

wende woorden over het rode gevaar, die de leiding van de BWP al voor de Oktoberrevolutie had laten horen. De Antwerpse jongeren stonden alleen. Zelfs van het bestaan van geestverwanten elders, in Gent bijvoorbeeld, waren ze niet op de hoogte.⁷¹ Het ging daar om een klein groepje, tachtig leden hooguit, met in hun midden de latere dichter Richard Minne, de vakbondsmen Karel Hutse, de schilder en beeldhouwer Jozef Cantré, samen met Frans Masereel later uitgroeïend tot een van de prominente Vlaamse houtsnij kunstenaars. Maar niet alleen kunstenaars en intellectuelen behoorden ertoe, ook jonge textielarbeiders en werklieden. Ze waren nauwelijks twintig jaar en bedreven de vredespropaganda.⁷² De leider van de Gentse socialisten Ed. Anseele, de man met 'de ijzeren arm', liet de groep prompt ontbinden.

De Antwerpse en Gentse dissidenten zouden elkaar pas na de wapenstilstand ontmoeten en hadden veel gemeenschappelijks. Ze waren het vertrouwen in de sociaal-democratie kwijt geraakt en kwamen door hun optreden buiten de BWP te staan. Beide groepen wantrouwden de wapenstilstand en riepen de arbeiders op het heft in eigen hand te nemen.

Roependen in de woestijn, naar zou blijken, want de revolutie ging aan België voorbij. Toen op 11 november 1918 het verre kanongedaver wegstierf, was Antwerpen in rust. Hier en daar liepen Duitse officieren zonder petten en epauletten; op de Meir vertoonden zich af en toe mannen met rode vlaggen aan korte stokken. Het voorspel van spannende ontwikkelingen? Dat zeker, maar niet aan de Schelde. Duitse soldaten en matrozen, die in de oude schouwburg op de Kipdorpvest vergaderden, hadden de officieren ontwapend en van hun tekenen van waardigheid ontdaan. Zoals Roger van Avermaete, clartéïst en stichter van het avant-gardistisch tijdschrift *Lumière*, vaststelde: "Zonder dat dat enige reactie van om 't even wie uitlokte."⁷³ Een paar dagen later reed toegejuicht paardenvolk over de Charlottelei, in feestdos, met volle muziek. Het volk groette zijn koning.

Een gevoel van zegepraal en weerwraak verving bij de bevrijding het gevoel van wrok en martelaarschap uit de oorlog. In die stemming kon een beginnende communistische beweging niet gedijen.

EEN PRAKTISCHE COMMUNIST

Zwart van het volk zag het er niet, die zondag 11 januari 1920, op de Koornmarkt in Gent. Slechts een handvol kameraden nam om halftien 's ochtends plaats aan de tafeltjes in het benauwde, rokerige lokaal van Den Nieuwen Boer. Weinigen zullen vermoed hebben dat de mannen die binnendruppelden het eerste congres van de Kommunistische Partij-Vlaamse federatie vormden.⁷⁴

Al vroeg in de morgen was De Groot uit Antwerpen vertrokken, met de stoomtrein, vanaf de Middenstatie. Het gezelschap waarin hij reisde, kende

elkaar uit de oorlog, jongeren uit de SJW die na november 1918 niet terug konden naar de BWP, maar ook beproefde socialisten als August Debrouwere, de oud landelijk secretaris van het verbond der Bouwwerkers.⁷⁵ Verder de flamingant Firmin Mortier, net terug uit Berlijn waar hij bij Paul van Ostayen vertoefde, de geheelonthouder Jef de Combe, en de clartéïst Leo Frenssen, de een goudzetter en de ander smid, baardige idealisten, die in de oorlogsjaren een tijd in het buitenland verbleven. De Combe, een man "zonder roer of stuur", die in korte tijd van heilssoldaat 'reinlevenman' werd en van 'reinlevenman' communist, was zelfs bestuurder geweest van de SDP in Gouda.⁷⁶ De Antwerpse communisten vormden een bont allegaartje. Dat vond ook het uitvoerend comité (het EKKI⁷⁷) van de Derde Internationale dat weinig positiefs zag in het verzamelde groepje.⁷⁸ Flaminganten, clartéïsten, anarchisten, bewonderaars van Frederik van Eeden, ze waren er allemaal, op die zondag in de winter van 1920. Naast de makkers uit Gent, Leuven en Antwerpen, ook kameraden uit Brussel, Mechelen en Dendermonde.

Drie maanden eerder waren de communisten met de uitgave van *De Internationale* begonnen. Het blad verscheen nu iedere week. Dat lukte in het begin niet. Het werd ook leerzamer, vooral door bijdragen van Nederlandse communisten. Van Gool, die in de oorlog met Gent in contact stond, had zijn medewerking toegezegd,⁷⁹ evenals de Rotterdammer Jacques Engels. Deze schreef over het imperialisme en de dictatuur, hetgeen de veelal onervaren kersverse communisten gretig bestudeerden.⁸⁰ Ze hadden hem zelfs gevraagd redacteur te worden.⁸¹ Glad onmogelijk natuurlijk om vanuit Rotterdam een Antwerps blad te redigeren. Dat had hij hun ook verteld. Maar graag ging hij in op het verzoek om te komen spreken. Als Jelle Boersma kondigden ze hem aan. Die naam had hij speciaal voor de gelegenheid aangenomen. Jacques Engels was er die ochtend niet, Henriette Roland Holst evenmin. Ook zij sprak wel eens voor de Antwerpenaren.⁸² Voor De Groot een teleurstelling, want hij respecteerde hen en onderhield met beiden contact.

Direct na de opening van de vergadering kreeg hij het woord: "Met diepen eerbied herdacht hij de heldhaftige kameraden Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg, die precies een jaar geleden vermoord waren."⁸³ De Groot was niet de enige, die op verzoek van de voorzitter het woord voerde. Ook Jan Postma kreeg het woord. Deze zesentwintigjarige chemograaf uit Amsterdam, met wie De Groot in de Nederlandse communistische beweging nog veel te maken zou krijgen, begroette namens de Landelijke Federatie van Sociaal-Anarchisten het congres en roemde de Belgische kameraden om hun anti-parlementarisme.

Het internationale tintje kon niet verhelen dat wat bijeenzat een onbeduidend groepje was zonder noemenswaardige invloed. Het moeilijk aanvaard-

bare en slecht begrepen isolement gaf hen iets sectarisch. Ze hoorden en zagen meer dan er was. Over de Werkliedenpartij schreef De Groot in *De Internationale*: "De reactionairen juichen en jubelen, maar in hunne zang der overwinning horen we reeds het doodsgehuil van hunnen val! De verlossende revolutie wordt eene werkelijkheid. De strijd is ontketend, iedereen weet het."⁸⁴ Begrijpelijk dat hij het hosanna van de regerende sociaal-democraten knarsetandend aanhoorde: "Trap ze weg of laat ze staan, de bedriegers die u dag aan dag meer verraden," donderde hij.⁸⁵ Geloven dat de arbeiders daartoe bereid waren, ja zelfs klaarstonden om het juk van de uitbuiting af te werpen, bleek een wensdroom. Daaruit ontwaken was niet eenvoudig.

Het verlangen naar revolutie beheerste alles. Wat in Rusland geschiedde, riep bij De Groot hartstochten op met een bijna mystieke inhoud. In *De Internationale* schreef hij: "O! ironie! Aan de dorre, verlaten kaai van het Siberiadok ligt de 'Csar', het schip dat straks een gedeelte der Russische krijgsgevangenen zal huiswaarts voeren. Tsaar en Sibirië! Wat herinneringen wekken deze woorden op! Voorbij is die tijd, voor altijd voorbij! Het schip heeft een lading kommunistisch zaad in de schoot. Ze gaan den tocht ondernemen naar het beloofde land, naar het land waar zij de zes lange jaren van bittere ellende van gedroomd hebben, naar het land waar zij van arme slaven, die zij nu zijn, tot vrije mensen zullen herboren worden, naar Sovjet-Rusland. Ga dan, broeders, onze hoop is in u en de uwen, onze gedachten en onze wenschen zijn met u! Niet vergeefs was uw leed, niet vergeefs zal uwen strijd, onzen strijd ook zijn. De oogst van het kommunisme is rijp. Ook hier zal zij eens geplukt worden!..."⁸⁶ Het waren meeslepende woorden, waarmee De Groot de weg wees.

Was zijn verbondenheid met Sovjet-Rusland vooral een gevoelskwestie, bijkans een profane lezing van de mythe Israëls, het sloot dwingende politieke conclusies niet uit. De Groot was ervan overtuigd dat de Oktoberrevolutie een meer algemene beweging veroorzaakte en dat de patronen en de schema's navolging verdienden. Vandaar de huiver om zich in te laten met de reformistische vakbeweging, "waar de leiders een goed en vet betaald baantje maken". Daarom ook de aversie tegen het parlementarisme, het "burgerlijke parlementaire knoeiwerk", dat, hopeloos achterhaald, de klassenstrijd in zijn ontplooiing belemmerde.

Niet alleen de Vlaamse communisten dachten er zo over. In Brussel hield een groep jongeren lokaal boven een herberg aan de overkant van het Rode Volkshuis: sjw-ers die een eigen tijdschriftje uitgaven, *Socialisme*, en enthousiaste verdedigers waren van de Oktoberrevolutie. Hun temperamentvolle woordvoerder War van Overstraeten, een zevenentwintigjarige kantoorclerk en afkomstig uit de straatarme Kempen,⁸⁷ had verbindingen met bui-

tenlandse communisten, onder andere met Abraham Soep, die vanaf 1918 weer in België te vinden was.⁸⁸ In Brussel stond hij korte tijd bekend als de enige communist. Via Soep kwamen de SJW'ers in contact met de ideeën van Herman Gorter,⁸⁹ wiens brochure *De Wereldrevolutie* in Brussel in het Frans was vertaald.⁹⁰ Ook Gorter wees het werken in de massavakbeweging en de parlementaire arbeid van de hand. Bovendien behoorde volgens hem de leiding van de revolutie in handen te liggen van een zuivere kern, die "moet voorgaan, de juiste leuzen uitgeven, en op het juiste oogenblik de revolutionaire daden doen".⁹¹ Het was een partijopvatting die War van Overstraeten volledig onderschreef.⁹² Wat niet loepzuiver leek, was bij voorbaat verdacht. Dat ondervond op den duur ook Paul de Groot en de groep rond *De Internationale*, die met de ideeën van Soep en Van Overstraeten in de vakbeweging en in de Vlaamse strijd steeds moeilijker uit de voeten konden.

Soep en Van Overstraeten gruwden van de 'kleinburgerlijke' Vlaamse beweging, waarvoor De Groot juist sympathie koesterde.⁹³ "De revolutionaire tendensen hebben er de overhand" en "Het is voor de kommunistische beweging een niet te versmaden factor in haar strijd tegen het Belgisch imperialisme", schreef hij in *De Internationale*.⁹⁴ De Groot wees erop dat "een onverschillig voorbijlopen het gevaar in zich draagt de KP als een onvruchtbare sekte te laten vegeteeren".⁹⁵

Aan Van Overstraeten en Soep waren deze waarschuwingen niet besteed. Dat de Vlaamse gevoeligheid alles dreigde te overstemmen, was een ontwikkeling die niet alleen Soep en Van Overstraeten maar ook de Nederlandse communisten alarmeerde. Dat laatste maken we tenminste op uit een brief van De Groot aan D.J. Struik waarin hij schreef, dat "één onzer leden door traditie en gedeeltelijk ook door misvatting in die Vlaamsche strijd meer zag dan er in was en ik zelf ook langen tijd getwijfeld en gearzeld [heb] in de houding die door ons tegenover de Vlaamsche beweging moest worden aangenomen".⁹⁶ Een soepele De Groot verzekerde Struik dat die fouten inmiddels hersteld waren.

De latere wiskundige Dirk Jan Struik bemoeide zich intensief met België. Van Wijnkoop, een der oprichters van de CPH, kreeg hij opdracht mee te helpen er een communistische partij te stichten.⁹⁷ Struik liet zich aanvankelijk door Soep beïnvloeden en was tamelijk pessimistisch: "België is, om allerlei redenen, een broeinest van karakterloze intellectueelen. Bij het moreele débacle van het sociaal-patriottisme kroelt dat allemaal naar de Derde Internationale toe. Voorlopig is het parool wantrouw al het Vlaamsche en wantrouw al het Waalsche, dat niet van Van Overstraeten komt."⁹⁸

Van Overstraeten moet zich erkend hebben gevoeld als de chef en de theoreticus van het nog jonge Belgische communisme. In februari 1920 bezocht

hij de geruchtmakende internationale conferentie van het 'Sub-Bureau' van de Communistische Internationale te Amsterdam⁹⁹ en in juli 1920 vroeg het uitvoerend comité (EKKI) hem om de Vlaamse en Waalse groepen tot één partij samen te smelten.¹⁰⁰ Een maand later berichtte hij Moskou reeds dat de eenwording niet lang op zich zou laten wachten, "si toutefois le Parti Communiste de Flandre poursuit son épuration".¹⁰¹ Een zuivering die zoals bleek nog heel wat voeten in de aarde zou hebben.

Struik moet rond die tijd zijn mening over Van Overstraeten herzien hebben. In ieder geval schreef hij op 19 augustus 1920 aan het uitvoerend comité van de Jeugd Internationale: "Die Brüsselsche Gruppe [Van Overstraeten c.s.] sind liebe und überzeugte Genossen, allein sie haben keinen Kontakt mit den Arbeitern. Die Leute gehen ganz in die schöne Theorie auf, machen einen Cultus für Sovjet-Russland, wissen genau die Differenzen von Gorter und Wijnkoop in Holland, allein um die Differenzen in der Belgischen Bewegung bekümmern sie sich gar nicht."¹⁰²

Deels laat deze verandering zich verklaren uit de afwijzing van het 'gouchisme' door Lenin in zijn rond deze tijd verschenen brochure *De linkse stroming, een kinderziekte van het communisme*, waarin de standpunten van Pannekoek en Gorter scherp bekritiseerd werden; deels ook door een verbetering van Struiks contact met Antwerpen, waardoor zijn wantrouwen verdween en hij ten slotte van "eine gute und tüchtige Gruppe kommunistischen Arbeitern" kon spreken.

Het bekvechten met de Brusselaars nam zienderogen toe. De Groot ergerde zich mateloos aan Abraham Soep, die terug in Antwerpen weer actief werd in de ADB. Zonder voorbehoud propageerde Soep de oprichting van werkersraden en riep buiten de bond vergaderingen bijeen om de oppositie te organiseren tegen 'die ploertige leiders', die samenwerken met de juweliers om de lonen laag te houden.¹⁰³ De toch al zwakke positie van de communisten kwam danig in het gedrang. Op een royement uit de ADB zat De Groot niet te wachten, zijn werk als bestuurslid van de jeugdkring werd juist zo gewaardeerd. Dat liet hij zich niet zo maar afnemen door "die schreeuwende war-kop" met "zijn ge-importeerde Gorter-Pannekoek-frazen" en "ultra-revolutionaire woordkramerij".¹⁰⁴

Begin 1920 kwam het tot een breuk met Soep, die – zo werd aan Wijnkoop bericht – "door zijn onverdragelijke karakter eenieder tegen zich opzette".¹⁰⁵ Rond De Groot schaarde zich een groep mensen, die in de ogen van de Brusselaars de zo noodzakelijke communistische zuiverheid miste. Daarop moet Van Overstraeten hebben gedoeld, toen hij in zijn bericht aan Moskou aanhoudende zuiveringen onvermijdelijk noemde. De meningsverschillen leken onoverbrugbaar.

De gebeurtenissen op het tweede congres van de Communistische Internationale kwamen voor De Groot als geroepen. De ideeën van Gorter en Pannekoek waren veroordeeld en de Nederlandse communisten sloten zich daarbij aan.¹⁰⁶ Gevolgen voor het prestige van Van Overstraeten in Nederland konden op den duur niet uitblijven. De standpuntwijziging van Dirk Struik wees daar al op. In het blad van de Vlaamse Federatie schreef De Groot: "Reeds draagt het werk door het Tweede Kongres der Kommunistische Internationale geleverd, rijpe vruchten. Door gansch de wereld werken de fameuze 21 toelatingsvoorwaarden als het scherpe vocht dat de elementen, die niet bij elkander behooren scheidt en het vuil oplost."¹⁰⁷ Het zijn woorden met een bijtende ondertoon en De Groots gedachte moet uitgegaan zijn naar de groep rond Van Overstraeten. Hij minachtte die onverbeterlijke ultralinksen, Abraham Soep en zijn aanhang met hun anti-Vlaamse ideeën.

De antipathie was wederzijds. Sommigen vonden dat De Groots artikelen het betamelijke ver overschreden; dat de venijnige persoonlijke aanvallen op de sociaal-democratische leiders bij veel arbeiders weezin opriepen. En nog ernstiger: "Dat ons blad niet opgesteld is voor de massa." "Dat het verkeerd is altijd over de Russische revolutie te schrijven. Als ge strijd om de Revolutie in uw eigen land te lanceeren, leert de arbeider dan niet als apen anderen nadoen maar kweekt opstand bij de mistevredenen."¹⁰⁸ De Groot keek te veel naar Moskou en te weinig naar België, aldus zijn critici.¹⁰⁹

In oktober 1920 kwam in Brussel het congres bijeen waar de Vlaamse en de Brusselse federaties zouden moeten samen smelten. Ook de aansluiting bij De Internationale stond op de agenda. Pas drie weken daarvoor had De Groot de congresdatum vernomen en nog weer later kreeg hij de beschikking over de resoluties.¹¹⁰ Voor zo'n discussie voelden De Groot en zijn medestanders weinig. Aan Van Overstraeten werd bericht dat men alleen als toehoorder op het congres aanwezig wilde zijn.

De door Soep geïnspireerde jeugdgroep van Antwerpen, onderdeel van de Vlaamse federatie, was furieus. Het waren jongeren die, zoals De Groot het uitdrukte, "nog niet gansch van vele vrijheidsopvattingen ontbolsterd" waren. Wanneer Abraham Soep op hun bijeenkomsten sprak, hingen ze aan zijn lippen.¹¹¹ Eigenlijk stonden ze al met één been buiten de organisatie. Het was maar goed dat ze hun eigen partijlokaal hadden, 't Pannenhuis op het beedeerde Conscienceplein. In het lokaal De Vierhoek in de Dambruggestraat, waar de communisten ergens op de tweede verdieping hun vergaderingen hielden, zou met zoveel vijandschap de ruimte veel te klein zijn geweest.

Meer dan veertig deelnemers waren dat weekend van eind oktober in Brussel present, het merendeel afgevaardigden en een aantal bezoekers, zoals De Groot.¹¹² Ook Bram Soep was er. Als kemphanen stonden ze tegenover elkaar.

Aan het begin van de discussie legde de Antwerpse jeugd een "memorandum of te akte van beschuldiging voor tegen de gansche Vlaamse federatie".¹¹³ Ze verweten het bestuur geen "bewuste" communisten te zijn en meenden dat de partij maar beter opgedoekt kon worden.¹¹⁴ Dit ging het congres-bureel te ver; die discussie behoorden de Vlaamse communisten maar zelf – in een eigen conferentie – te voeren. Hier was die buiten de orde.¹¹⁵ Voor Soep was de kous daarmee allermint af. Op een later tijdstip probeerde hij opnieuw het memorandum besproken te krijgen. We laten De Groot aan het woord: "... toen ik later bij de behandeling van de these over de vakbeweging de heer A.B. Soep, die op dit kongres het hooge woord voerde, betrapte terwijl hij met veel brio bezig was De Internationale van Moskou te omhelzen, die hij in een debat met mij veertien dagen vroeger, zwerende bij H. Gorter en Franz Pfemfert, had vervloekt, toen werd door genoemde Soep het voorleggen van het memorandum geëischt."¹¹⁶

We beschikken niet over een getuigenis van Soep maar dat er wederom tumult ontstond valt te raden. War van Overstraeten moest tussenbeide komen om de gemoederen te bedaren. Zijn tussenkomst was begrijpelijk. Van Overstraeten wist dat in Nederland een scheiding der geesten niet toegejuicht werd. Bovendien had de twist tussen Soep en De Groot wel erg persoonlijke trekjes aangenomen. Het was een schelden over en weer. Dat in deze chaotische ambiance toch tot het stichten van de Parti Communiste Belge (PCB) werd overgegaan, officieel erkend door de Derde Internationale, mag een verdienste heten.¹¹⁷ Van Vlaamse zijde sloot, zoals te verwachten, alleen de Antwerpse jeugdgroep zich aan. De Groot bleef erbuiten.

De Groot was uiteraard teleurgesteld. De jongeren eisten zijn vervanging door Soep. Nederland werd druk geraadpleegd.¹¹⁸ Frans Morriëns, de leider van de Jeugdgroep, kreeg van de Amsterdamse partijbestuurder Leo van Lakerveld te horen: "dat jullie niet wilt samenwerken met de communisten in Antwerpen is een geweldige fout. Ook al zitten daarbij Flaminganten, ook al zijn daar onzuivere elementen, jullie hebben de plicht je niet af te zonderen."¹¹⁹ De Nederlandse partij stuurde kennelijk aan op het behoud van de eenheid.

De Groot zal zich er niet gemakkelijk bij gevoeld hebben. Hij meende in zijn recht te staan en te steunen op wat de meerderheid in De Internationale vond. Dat gold voor zijn ideeën over verkiezingen, het werken in de vakbeweging en – hij was ervan overtuigd – ook inzake de Vlaamse kwestie. Deelde Willem van Ravesteyn, een van de coryfeeën van het Nederlandse communisme, niet zijn positieve beoordeling van de Vlaamse beweging?¹²⁰

De Groot wist zijn Antwerpse partijgenoten niet te overtuigen. De afwijzing kwam van Oscar van den Sompel, die sprekend namens "de Vlaamse

communisten" geen enkele ruimte liet voor een compromis. Volgens deze drieëntwintigjarige Gentse textielarbeider werd Vlaanderen helemaal niet onderdrukt en leidde steun aan de Vlaamse beweging alleen maar tot versterking van het Entente-imperialisme. Hij kwam tot de slotsom dat "van de Communistische Partij in België niets anders vereischt [kan] worden, in stede van een verradikaliseering der Vlaamsche eischen, een sterke bekamping der gansche Vl.[aamse] beweging om haar reactionair optreden en karakter – alhoewel schijn revolutionair – en om haar compromiteering [van] een deel van het proletariaat".¹²¹ Een breuk werd meer en meer zichtbaar.¹²² Voor Van Overstraeten het moment om een einde te maken aan het slepende en weinig verheffende schouwspel. Begin mei nam hij het besluit om de Vlaamse communisten, zoals een woedende en teleurgestelde De Groot het uitdrukte, "onder leiding te stellen van het heerschap waarmee wij in konflikt waren", Abraham Soep.

De Groot weigerde zich te onderwerpen. Bitter stelde hij vast: "Wij stonden hier voor een geval dier leelijke ziekte [...] die in goed Vlaamsch genoemd wordt 'Vriendjespolitiek'. Wanneer persoonlijke sympathie of antipathie de hoofdrol spelen dan is er geen plaats voor ernstige discussie. [...] Zie daar dus *De Internationale* buiten de PCB. [...] Wij kunnen niet zeggen dat wij deze toestand niet betreuren. Maar we kunnen niet anders. Wij hadden gaarne met de Waalsche en andere Vlaamsche kommunisten gedaan. Wij weigeren het echter beslist met het kliekske onbetrouwbare hansworsten te Antwerpen te doen. [...] Wie het kommunisme lief heeft volge ons."¹²³ En dat waren er niet veel. Een vijftiental, hooguit.¹²⁴ Welk een treurig vooruitzicht voor de makers die hun blad voortaan de martiale ondertitel gaven *Strijdorgaan voor de Derde Internationale*.

De breuk betekende voor De Groot, hoe paradoxaal ook, tegelijk een verzoening. Hij was een uitgesproken practicus, die allereerst werkte vanuit zijn empirische ervaring. Boven alles stond dat een organisatie moest kunnen werken met behoorlijke aantallen arbeiders en dat er actie werd gevoerd met snelle en tastbare resultaten. De PCB met haar nadruk op geslotenheid, op zuiverheid en wantrouwen, zo niet *dédain* voor kleine hervormingen, belemmerde dat. Daarom wekt het ook geen verbazing dat hij de ontwikkeling van een linkse stroming in de grote sociaal-democratische Werkliedenpartij rondom Joseph Jacquemotte¹²⁵ hartstochtelijk toejuichte. De Groot herkende er een alternatief in voor de pijnlijke machteloosheid waarin de PCB gevangen bleef.

Toen Jacquemotte met zijn Amis de l'Exploité in mei 1921 de Werkliedenpartij de rug toekeerden stelde De Groot onomwonden vast dat "thans de voorwaarden aanwezig zijn tot het leggen der eerste grondslagen eener KP in

België, die werkelijk eenigen invloed op de arbeidersmassa kan krijgen.”¹²⁶ Het ging dan ook om honderden mensen.¹²⁷ Geen massapartij, verre van dat, maar een reuzenaantal vergeleken bij de groupuscule van Van Overstraeten. Zo zag De Groot dat tenminste.

Van Overstraeten moest niets van “die opportunisten”, die “kloofdemers” tussen het revolutionaire proletariaat en de “verburgerlijkte sociaal-patriotische leiders” weten.¹²⁸ Ook Struik had aanvankelijk weinig oog voor de dynamiek van de oppositie. “Deze lieden zijn eenvoudig geen communisten; ze weten niet eens wat communisme is,”¹²⁹ sprak hij geringschattend. Dat in oktober 1920 al meer dan 30 procent van de leden onder invloed van de ‘Amis’ gekant bleek tegen verdere regeringsdeelname, vonden Struik en Van Overstraeten kennelijk niet belangrijk.¹³⁰ Dat begrepen sociaal-democratische leiders als Vandervelde, De Brouckère en Huysmans dan toch beter. In december maakten ze aan het functioneren van de Amis de L'Exploité een einde. Vijf maanden later verliet Jacquemotte de BWP en stichtte met enkele honderden medestanders de Parti Communiste de Belgique.

Nog geen maand na de stichting van deze nieuwe communistische partij sloot De Groot zich er bij aan.¹³¹ Samen met L.C. Janssens, die deel uitmaakte van de nationale leiding, droeg hij voortaan de verantwoordelijkheid voor *De Internationale*.¹³² Een drukke tijd voor De Groot, ook omdat zijn werk in de ADB steeds meer aandacht vroeg. Met zijn vrienden Hubert Aerts en Alphons Ghys voerde hij oppositie tegen het beleid van het bondsbestuur.¹³³ En tot dat oppositie voeren rekende hij ook de verdediging van zijn nieuwe partij. De Groot voelde zich er thuis omdat er geen wantrouwen heerste tegenover het werken in de vakbeweging en men openstond voor zo veel mogelijk arbeiders, ook al waren de denkbeelden niet altijd zuiver op de graat. “Strijdend leren, leerend strijden”, dat was zijn devies.

Jacquemotte wist zich gesteund door De Communistische Internationale, die juist in die dagen haar derde congres in Moskou hield, dat hij als waarnemer bijwoonde. De officiële gedelegeerde was uiteraard Van Overstraeten en men mag aannemen dat de onderlinge verhoudingen niet al te vriendschappelijk waren. Daarvoor hadden de woedende aanvallen van Van Overstraten op het “contra-revolutionaire centrisme” van Jacquemotte te lang geduurd.¹³⁴

Op 13 juli kwamen de rivalen met de Executieve bijeen.¹³⁵ Namens de Communistische Partij Holland (CPH) nam Jan Ceton deel aan de discussie. Jacquemotte herinnerde Zinovjev aan het rapport, waarin de voormalige ‘Amis’ aansluiting vroegen bij de Internationale.¹³⁶ “Cette demande d'affiliation pose la question: pourquoi l'aile gauche du P.O.B. réalisant la scission d'avec le P.O.B. n'a-t-elle pas adhéré purement et simplement au Parti communiste belge (section belge de l'Internationale communiste)?

Nous sommes d'avis qu'il n'existait pas, en réalité, en Belgique, de *Parti Communiste*. Il y a des *groupes communistes*, quatre ou cinq, dont l'un est affilié à l'Internationale Communiste, mais certain des principes de ce groupe et certaines de ses actions, nous semblent en opposition formelle et en contradiction grave avec les thèses de L'Internationale Communiste."¹³⁷

Jacquemotte ondersteunde zijn bewering met te wijzen op het antiparlementarisme en het gesloten "voorhoede"-karakter van de groep rond Van Overstraeten. Maar desondanks verzekerde hij Zinovjev een fusie niet in de weg te staan. Van Overstraeten liet zich in dezelfde geest uit.¹³⁸ De bijeenkomst eindigde met het besluit dat de partijen binnen twee maanden tot fusie zouden overgaan.

Wilhelm Koenen, die namens de Comintern het proces begeleidde, noteerde dat de samensmelting zich meer uit "discipline dan uit overtuiging" voltrok.¹³⁹

Op 3 en 4 september vond het fusiecongres plaats.¹⁴⁰ In zaal Van Brée, rue Ropsy-Chaudron te Brussel. Toen Janssens uit Antwerpen om halfvier 's middags het congres opende, waren er zeventig afgevaardigden aanwezig. Van Overstraeten sprak op een manier die men van hem gewend was: kleurrijk en vol overtuiging. Weinig waar De Groot zich niet in kon vinden. Maar dat weinige was voldoende om het woord te vragen. Van Overstraeten had volgens hem geen rekening gehouden met 'het Vlaamse feit', om te beginnen met de federatieve staat en verder met het socialistisch Vlaanderen in het kader van het socialistisch België. Alleen het perspectief van een socialistisch België was onvoldoende. Het ging, aldus De Groot, om de zelfstandigheid van Vlaanderen als voorwaarde voor de oplossing van de Vlaamse kwestie. Niet het eenvoudig in tweeën delen van de Belgische bourgeoisstaat, maar de vernietiging ervan en het scheppen van een federatieve arbeidersstaat waarin elke nationaliteit tot haar volle ontplooiing kon komen naar het voorbeeld van de Al-Russische federatieve Sovjet-republiek.¹⁴¹ Die aandacht voor de bevrijding van de Vlaamse natie, voor "Vlaamsch Vlaanderen aan de arbeiders" had De Groot gemist in de rede van Van Overstraeten.¹⁴²

De Groots opmerkingen brachten het congres, waarin de Walen de meerderheid vormden, danig in opschudding.¹⁴³ Noch Van Overstraeten noch Jacquemotte hadden zich met de kwestie beziggehouden en in het congres zelf leefden hier en daar verwarde zo niet anti-Vlaamse gevoelens. Een afgevaardigde uit Schaarbeek meende zelfs dat men de "Fransche taal in het Vlaamsche land ingang [moet] doen vinden, - want de Fransche taal is een bevrijdende taal bij uitnemendheid".¹⁴⁴ Dat een fusie nog geen innige samenwerking beloofde, was wel duidelijk. Men was bang voor de toekomst van de nieuwe partij, die voor de één een onvermijdelijk wegzakken in het sompige

moeras van de massa betekende en voor de ander het opgesloten raken in een klein gesloten "kapelleke". Het congres kon die angst niet wegnemen.

IN BALLINGSCHAP

Numeriek stelde de nieuwe partij weinig voor. Met tien tot vijftien leden in een stad als Antwerpen en een vijfhonderdtal in de rest van het land was het 'eerste bataljon' communisten niet meer dan een randverschijnsel.¹⁴⁵ Maar wel een dat de eigenschap bezat de geesten in het land bezig te houden. Dat ondervond Abraham Soep, die daags na het congres met zijn vrouw door de Belgische regering het land werd uitgewezen. In een bomvol 'Eldorado' nam hij afscheid van zijn kameraden.¹⁴⁶ Zijn rede was zelfbewust en vol vuur; nuchterheid verpakt in woede en ontroering, niemand kon dat beter dan Soep. Toen hij uitgesproken was, vlogen hoeden en petten door de lucht. 'Hoera's' en 'Bravo's' vulden de zaal.

Voor De Groot kwam het vertrek van Soep niet ongelegen. Hun twist overschaduwde alles en dat was fnuikend voor de kleine afdeling, die toch al verlamd werd door "les querelles mesquines personnelles".¹⁴⁷ Ook in de diamantbewerkersbond kon nu tenminste gewerkt worden. De Groot liet geen gelegenheid onbenut om het woord te voeren. Een gevat en speels debater was hij allerminst, wel ter zake en als het moest ook overtuigend. In november 1921 werd hij met drie van zijn medestanders in de bondsraad gekozen, een persoonlijk succes voor De Groot.¹⁴⁸ Opmerkelijk dat de communistische *Roode Vaan* aan de zege geen aandacht schonk. Een feit dat wellicht toegeschreven kan worden aan de tegenstellingen die in de jonge partij voortleefden.

Naast zijn werk in de vakbeweging, schreef De Groot voor de krant. Het gewone verslaggeverswerk schuwde hij niet. Aanwezig bij een filmvoorstelling over Rusland noteerde hij: "De mooie zichten uit Moskou werden algemeen bewonderd en de verschijning van Trotsky en het Roode Leger op het doek werden stormachtig toegejuicht en met het zingen van de Internationale begroet..." Wel bleek onze verslaggever zich gestoord te hebben aan het rumoer en hij verzocht de lezers om "bij eene volgende vertooning kleine kinderen, honden en andere geruchtmakende voorwerpen thuis te laten".¹⁴⁹ Voor De Groot waren de lessen nu eenmaal belangrijker dan het vermaak. Daarom weigerden De Groot en zijn companen ook een uitnodiging om met hun dames naar een 'soirée van vooraanstaanden' te komen ter gelegenheid van de feestelijke opening van het nieuwe bondsgebouw. "De grootschheid van deze 'gebeurtenis' zinkt geheel in het niet bij de elkaar opvolgende nederlagen die de Antwerpsche arbeiders geleden hebben," aldus *De Roode Vaan* in een artikel waarin we de signatuur van De Groot herkennen.¹⁵⁰

De communisten werden stevig aangepakt: ze zouden de syndicaten kapot maken, "noyauteren" en verklikken. De voorzitter herinnerde in dit verband "aan *Rode Vanen* en andere soortgelijke bladen die onder het Czaren-regiem in Rusland verschenen, uitgegeven of betaald door den Geheimen Politie-dienst, om de arbeidersbeweging des te zekerder te kunnen treffen".¹⁵¹ Voor "mouchards" was geen plaats. In de ADB, maar ook elders in de vakbeweging werden communisten steeds vaker uit verantwoordelijke functies geweerd.

In hun streven om de nog bescheiden invloed uit te breiden stuitte de Communistische Partij van België (CPB), zoals de partij na de fusie werd gedoopt, niet alleen op de leiding van de vakbeweging, maar ook op de Justitie. In Brussel en Antwerpen kregen de partijkantoor-tjes begin 1923 regelmatig bezoek van gerechtsdienaren. Bij Lode Polk, de jonge secretaris van de Antwerpse afdeling, werd zelfs tot tweemaal toe huiszoeking gedaan.¹⁵²

De justitiële activiteit stond niet los van de communistische agitatie tegen de bezetting van het Roergebied door het Belgische en Franse leger in januari 1923. De regeringsgezinde pers beschuldigde in een fanatieke campagne de communisten ervan een "judasrol" te spelen. Een hetze, die opgevoerd werd toen in de loop van februari 1923 50.000 mijnwerkers in de Borinage het werk neerlegden uit protest tegen de scherpe stijging van de kosten van levensonderhoud.¹⁵³ In een sfeer van toenemende sociale spanning en opgezweept patriotisme ontdekte justitie plotseling een communistisch complot tegen de veiligheid van de staat. In Brussel, Antwerpen, Luik, Charleroi en Gent werden op donderdag 8 maart 1923 vierenvijftig communistische 'kopstukken' aangehouden en opgebracht naar Brussel.

In Antwerpen meldde justitie zich in alle vroegte. Tussen zes en halfzeven werd De Groot van zijn bed gelicht. Na huiszoeking en inbeslagname van verschillende boeken, brochures en "zg. zeer belangrijke brieven en manuscripten" bracht ze hem over naar het gerechtshof, nam vingerafdrukken en sloot hem op in de cel. Tegen de middag werden hij en vier andere arrestanten geboeid in het "dievenkarreke" naar het station gereden en ging het per trein naar Brussel.¹⁵⁴ Daar aangekomen zagen ze – met drieën in het cachot – door de raampjes van de celdeuren vele bekenden. Jacquemotte was gevat en natuurlijk War van Overstraeten, maar ook Van den Sompel uit Gent, Julien Lahaut, de aanvoerder van de Chevaliers du Travail en Leon Lesoil, de stakingsleider uit de Borinage. Allen stonden ter beschikking van de onderzoeksrechter. Rond acht uur werden achttien communisten afgevoerd naar de gevangenis van Vorst. De overigen kwamen om 12 uur 's nachts vrij, onder wie Paul de Groot. Geld voor de terugreis werd niet verstrekt.¹⁵⁵

De Groot, de gevaarlijke communist die – aldus *De Nieuwe Gazet* – meermalen tot staking aanzette, werkte die dagen hard aan de verdediging van zijn

kameraden.¹⁵⁶ “Wij vragen het u niet voor ons, wij vragen u om met ons op te treden voor u zelve, voor de verdediging der gansche arbeidende bevolking tegen het reactionaire komplot dat door de Belgische regering tegen ons aller veiligheid gesmeed is,” aldus een open brief van de Vlaamse communisten aan de vakbonden, de BWP, de Frontpartij en andere Vlaamse organisaties.¹⁵⁷ De oproep vond nauwelijks gehoor. Dan waren de reacties in Nederland hoopgevender. *De Tribune* deed uitgebreid verslag¹⁵⁸ en er vond zelfs een protestvergadering plaats in De Harmonie op de Rozengracht in Amsterdam. De zaal was tot de laatste stoel bezet.¹⁵⁹ Dat konden ze in Antwerpen niet zeggen. Hier werd de protestmeeting maar matig bezocht.¹⁶⁰

Begin april 1923 kreeg De Groot het bevel het land onmiddellijk te verlaten. Als buitenlander had hij zich niet mogen bemoeien met de Belgische binnenlandse aangelegenheden. In “een laatste woord aan de Vlaamse arbeiders” bespote De Groot de reden van zijn uitwijzing. “Ik moet dit land verlaten, omdat ik, volgens uw bourgeois-regeering, in een verkeerd vaderland geboren ben. Op mijn woord, het was per ongeluk en geheel buiten mijn schuld. Doch zie, daar zijn nog mensen in België die het levenslicht zagen buiten de driekleurige grenspalen. [...], daar zijn Franschen die in de patriotards bladen schrijven, daar zijn Italjanen die uwe uitbuiters in de geheimen van het fascisme komen inwijden. Waarom mogen zij zich wenden in de ‘inwendige aangelegenheden van het land’ en ik niet? [...] Omdat zij tot het schuim behoren der maatschappij, de uitbuiters, de volkerenmoordenaars, die de macht in handen hebben. Omdat ik behoor tot de klasse, die werkt, voortbrengt, opbouwt. [...] Ik word niet verbannen omdat ik tot een andere nationaliteit behoor. Hier is geen kwestie van nationaliteit, – hier is slechts kwestie van een klasse.”¹⁶¹

De klemtoon op de politieke argumentatie van zijn verbanning was een aanwijzing voor de gevoelswereld waarin De Groot leefde. Hij was verontwaardigd – dat zeker – maar ook strijdbaar. Hij voelde zich martelaar van de klassenstrijd, maar was verre van ontmoedigd. Zijn lot droeg immers de bevrijding in zich: Want “als (de arbeiders) er door zullen tot bewustzijn komen van wat goed is en van wat slecht is, wat deert dan kommer en leed, wat deert dan gevangenis en ballingschap”. Na tweeëntwintig jaar verliet hij België, kennelijk onaangedaan en ook later toonde hij – voorzover we weten – geen spoor van heimwee.

In de *Légende d'Ulenspiegel* laat Charles de Coster zijn held het symbool worden van het volk dat lijdt, zwoegt en strijdt. Tjil Uilenspiegel vertegenwoordigt het ideaal van de vrijheid en de ontvoogding, van het geloof in de vooruitgang, in de verbetering van het menselijk bestaan. Hij is een tragische

maar hoopvolle rebel, een brandende antiklerikaal, die het gemunt heeft op de rijken en de hoogmoedigen.

Paul de Groot was een vurig bewonderaar van dit Vlaamse epos. De allegorische betekenis van Lamme Goedzak, Jan Blaaskaak, Josse Grijpstuiver, Le sire de Geenland en van alle andere personages hielp hem de Vlaamse werkelijkheid te begrijpen en moedigde aan tot zelfbewustzijn.

In zeker opzicht vergeleek hij zich met Tijn. In zijn memoires zinspeelde hij op een gebeurtenis uit het leven van de volksheld om zijn sympathie te verklaren voor de minstbedeelden. Ingetogen verhaalde hij hoe Tijn een beetje as van de brandstapel nam waarop zijn vader ter dood was gebracht. Hij droeg het altijd bij zich op zijn borst. Telkens als Tijn voor een gevaarlijke opgave gesteld werd, begon de as van vader Klaes op zijn borst te kloppen en spoorde hem aan tot uiterste moed. "Datzelfde," schreef de man die zo weinig over zichzelf kwijt wilde, "kan van onze communisten van joodse afstamming gezegd worden, [...]. Zij waren door een koortsachtige activiteit bezeten, aangespoord door de as van vele generaties van voorouders op hun borst. [...] En de gloeiende as zou zich ophopen tot een bergtop, zo hoog dat de martelaars van de bloedraad van Alva er zich geen denkbeeld van hadden kunnen vormen."¹⁶² Met het laatste herinnerde hij onuitgesproken aan vrouw en dochter die in Auschwitz, waar Klaes' brandstapel miljoenen malen vernieuwvuldigd werd, ten onder gingen.

Zijn vrouw Sally had hij in Antwerpen leren kennen, kort na de Eerste Wereldoorlog. Szajndla Borzykowska was afkomstig uit het door Rusland bezette deel van Polen, uit de textielstad Lodz. Haar vader bezat er een juwelierszaak en Sally groeide er ondanks het antisemitisme in zekere welstand op.

In 1912 was het orthodox levende gezin naar Antwerpen vertrokken. De pogroms lieten geen keus. Tegenover de joodse godsdienstige tradities stonden de kinderen vrijer dan hun ouders. Sally's broer had in Antwerpen bij een vriend een burgermanspak hangen om niet als orthodoxe jood gekleed te hoeven gaan. En ook Sally had met het ouderlijke geloof gebroken. Ondanks de familiale tweespalt volgde in Antwerpen twee jaar van betrekkelijke rust, tot de oorlog het gezin opnieuw op de vlucht dreef, nu naar Nederland, waar het onderdak vond in Voorschoten. Maar niet voor lang, want in 1917 werden Sally, haar moeder, broer en twee jongere zusjes als Russische onderdanen in Bergen geïnterneerd; in een kamp, dat zoals David Wijnkoop in de Tweede Kamer uitlegde door "honger en vuilheid te verschrikkelijk was om te zien".¹⁶³ De felle Wijnkoop, naast kamerlid ook voorzitter van de in 1909 opgerichte SDP klaagde niet alleen de erbarmelijke omstandigheden aan, maar fulmineerde ook tegen het ontbreken van een rechtsgrond voor de opslui-

ting.¹⁶⁴ Ieder die “de heren” niet aanstond, werd naar het kamp gestuurd. Verdacht worden van sympathie voor de bolsjewieken was meer dan voldoende.

Sally was in Nederland in aanraking gekomen met communistische jongeren en door hen met vluchtelingen uit Duitsland. Onder andere met Wilhelm Pieck, de latere DDR-president, die in januari 1918 met zijn zoon naar Nederland vluchtte om dienst aan het front te ontlopen. In Amsterdam vond hij werk als meubelmaker.¹⁶⁵ Sally bleef haar leven lang met hem bevriend. Over de Oktoberrevolutie sprak ze met bewondering. Riepen de kozakken, de bezetters van haar vaderland niet “Sla de joden, red Rusland”? Een overwinning op de Tsaar beloofde bevrijding van de joden. Dat vooruitzicht liet haar niet meer los.

Toen de oorlog voorbij was, keerde Sally terug naar België. Ze sprak behoorlijk Nederlands, maar met een sterk Oost-Europees accent. In Antwerpen vond ze werk als sigarettenmaakster. Ze bezocht er de openbare vergaderingen van de pas opgerichte communistische partij, waar De Groot regelmatig als spreker optrad. Sally en hij waren geen vreemden meer voor elkaar. Ze hadden elkaar leren kennen op straat tijdens de halve uurtjes in de middag-pauze waar ze elkaar tegen het lijf liepen omdat de diamantslijperij waar De Groot werkte, grensde aan de sigarettenfabriek.

Sally was drieëntwintig jaar toen ze in 1920 met De Groot trouwde, twee jaar ouder dan hij en iets langer van postuur, een mooie vrouw met haar melkwitte huid en fijn gesneden gezicht onder zwart krullend haar. Eind augustus 1921 werd hun dochter geboren, Rosa. Genoemd naar de vermoorde Duitse revolutionaire Rosa Luxemburg. Rosa zou enig kind blijven.

Wellicht hoopten Paul en Sally samen snel een beter bestaan te vinden, maar ze hadden het nu eenmaal niet voor het zeggen. Ze verdienden net genoeg om het hoofd boven water te houden. Een eigen woning konden ze zich niet veroorloven, ook omdat Sally ophield met werken om voor het kind te zorgen. Ze trokken in bij Pauls ouders, in de bescheiden woning in Borgerhout. Hier woonden ze toen De Groot in 1923 “wegens samenzwering tegen de staat” bevolen werd België te verlaten.

De Groot sloeg zijn kamp op in het stadje Hanau am Main in Hessen – het centrum van de Duitse diamantnijverheid – naar het woord van Clara Zetkin de rusteloze voorpost van de komende proletarische revolutie.¹⁶⁶ Hij arriveerde er met een aanbeveling van het Wereldverbond van Diamantbewer-
kers.

De diamantbewerders hadden zich er stevig georganiseerd.¹⁶⁷ Aan het hoofd van de Hanauer slijpers stonden communisten, die, zo berichtte de nieuwkomer de Belgische kameraden met trots, maar een tikkeltje overdre-

ven, "voor werkvoorwaarden zorgen die de besten zijn van al de diamantbewerkers over de geheele wereld".¹⁶⁸

De kans op werk zal voor De Groot de doorslag hebben gegeven in zijn besluit naar Duitsland de wijk te nemen en niet naar Amsterdam, waar taal en omgeving weliswaar vertrouwd waren maar de werkloosheid groot.¹⁶⁹ Bovendien liep hij in zijn geboortestad het risico opgeroepen te worden voor militaire dienst.¹⁷⁰ Een weinig aantrekkelijk vooruitzicht, want wie nam de zorg voor vrouw en kind op zich? Hanau leek voor de man wiens leven zo met politiek verbonden raakte een uitgelezen ballingsoord.

Duitsland was in beroering, het uitvoerend comité van de Comintern achtte de tijd zelfs rijp voor revolutie. Communisten speelden in de stedelijke politiek een hoofdrol en controleerden het overkoepelende bestuur van de plaatselijke vakorganisaties.¹⁷¹ De belangrijke metaalbewerkerbond, waarin de diamantslijpers zich organiseerden, was zelfs geheel in communistische handen. Secretaris was de goudsmid Karl Rehbein, met wie De Groot, die weldra lid van het bestuur werd, nauw samenwerkte.¹⁷²

De communisten waren er van een ander slag dan De Groot in Antwerpen gewend was. Van anarchistische of syndicalistische voorkeur was geen sprake. De leiders stonden juist dicht bij de sociaal-democratie, en koesterden, zo oordeelde De Groot afkeurend, "de ondeugden van de kleinburgerij", ook in het dagelijks leven. "Sauberkeit" en "blitzblank putzen" leken tot kunst verheven. Echt thuis voelde De Groot zich niet.

Paul Levi, de oud-partijleider die de bloedige maart-acties in 1921 als putschisme had veroordeeld en uit de partij was gestoten, werd hier op handen gedragen. Net als Levi had de overgrote meerderheid van de Hanauer communisten zich tegen de leiding van de Kommunistische Partei Deutschlands (KPD) en haar veel te premature oproep tot een gewapende opstand gekant en eiste het ongedaan maken van Levi's roeyement.¹⁷³ Zonder resultaat, en sindsdien leefden de communisten in Hanau gescheiden: een groep buiten de partij uit onvrede met de behandeling van Levi, met het 'links-radicalisme' van de officiële partij en haar afhankelijkheid van de Comintern;¹⁷⁴ en een groep erbinnen, die voor de criticus van de "grössten Bakunisten Putsch der bisherigen Geschichte"¹⁷⁵ weliswaar sympathie koesterde, maar in zijn uitsluiting geen reden zag ook zelf de partij te verlaten.

Ondanks de verdeeldheid steunden de communisten massaal het arbeidersverzet dat in juli 1923 uitbrak en dat de ouverture vormde van een omvangrijke stakingsbeweging, die tot het eind van het jaar duurde. De KPD wist van de gunstige politieke situatie geen gebruik te maken. De oktober-opstand in Hamburg bleef geïsoleerd en werd na enkele dagen bloedig neergeslagen. De communistische partij dreigde verboden te worden. Als vreemde-

ling kreeg De Groot de raad: "Smeer 'm, voor je gepakt wordt!"¹⁷⁶ Een langer verblijf in Hanau leek inderdaad onverantwoord toen duizenden communisten werden gevangengezet.

In het begin van 1924 reisde het gezin af naar Frankrijk, naar Saint-Claude, een stadje midden in de Jura, niet ver van Besançon. Sinds vijfenvierzig jaar leverde in St.-Claude het wild stromende water in het riviertje de Biene de drijfkracht voor de talrijke fabrieken waar diamant werd geslepen en hout tot pijpen en meubelen verwerkt. Met hulp van partijgenoten vond De Groot er emplooi.¹⁷⁷ Hij ging slijpen voor de firma Sigaar, een Amsterdamse diamantair die de kunst verstond om tegen lage tarieven op "den buiten" te laten werken.

De Groot sloot zich aan bij de nationale diamantbewerdersbond, een organisatie van zo'n vijfhonderd werklieden, die verbonden was met de sociaal-democratische Confédération Générale du Travail (CGT) en het Wereldverbond van Diamantbewerders. Met zijn talenkennis kon hij zich direct verdienstelijk maken door vertaalwerk te doen voor het bondsbestuur.¹⁷⁸

Een opmerkelijke zaak was het lidmaatschap wel. De Franse communisten waren sinds 1921 niet meer in de CGT georganiseerd, maar vormden met andere revolutionairen de CGTU (Unitaire), met een eigen diamantbewerdersorganisatie, de 'Federation Unitaire de la Bijouterie', waarvan zo'n honderd revolutionaire diamantslijpers lid waren.¹⁷⁹ Een verzoek om aangesloten te kunnen blijven bij het Wereldverbond stuitte op een veto van Henri Polak en de Belgische voorzitter Lode van Berckelaer. Een tegenvaller, ook voor De Groot, die – blijkens een briefje aan David Wijnkoop, sinds 1919 voorzitter van de CPH – meehielp een manifest te verspreiden, waarin de revolutionaire diamantbewerders van St.-Claude hun verzoek toelichtten.¹⁸⁰

Nu de revolutionairen buiten het Wereldverbond stonden, zag De Groot van lidmaatschap van de CGTU-bond af. Hij meende dat "de leus 'Versterkt de CGTU' alleen tot isolement" leidde en concludeerde dat "het belangrijker was om de linkervleugel in het IVV [Internationaal Verbond van Vakverenigingen] te versterken".¹⁸¹ Hij moet zich gesteund hebben gevoeld door het Vijfde Wereldcongres dat zich in Moskou in de zomer van 1924 distantieerde van de zogenaamde 'rode' vakorganisaties à la de CGTU. Het accent lag voortaan op vakbondseenheid en het werken in de reformistische massavakbeweging. Het was een verschuiving, die De Groot met zijn in België opgewekte afkeer van "het zuivere" van de syndicalistische vakbeweging, toejuichte.

De Groots werk in de vakbeweging beperkte zich niet tot bestuurlijke hand- en spandiensten. Al snel poogde hij door een tariefvergelijking met Amsterdam de schamele beloning bij Sigaar aan de kaak te stellen. Een ver-

zoek om hulp van de ANDB stuitte op onwil van de Amsterdamse bestuurders: De door u "gevraagde inlichtingen omtrent tarieven en loonen worden alleen verstrekt aan het bestuur van de Franschen Bond. Gelieve u tot dat college te wenden", aldus de formele reactie.¹⁸² Van zo'n procedure verwachtte De Groot bij een bestuur, dat zelfs volgens Polak "hazenharten vertoonde en uit de geeuwonger naar werklieden geen enkel profijt durfde te trekken", niets.

Vanuit St.-Claude onderhield De Groot regelmatig contact met communistische vakgenoten in Amsterdam,¹⁸³ met Heyman Polak, de secretaris van de afdeling, maar vooral met Is. van Loen en met Alex Lisser, die vertrouwen genoot ook bij andersdenkenden.¹⁸⁴ Hij spoorde hen aan mee te helpen de opposities in de verschillende landen te bundelen tegen de door Polak en Van Berckelaer "toegelaten onzinnige en misdadige onderlinge loonconcurrentie".¹⁸⁵

De Groot deed zich in Frankrijk meer en meer kennen als een van de aanvoeders van de kleine, maar roerige communistische oppositie in het Wereldverbond. "Ruimt op met de Polakken, diamantbewerkers van Amsterdam! Ruimt op met de van Berckelaers van Antwerpen! Dat is de eerste voorwaarde tot een herstel van de Diamantbewerkers-Internationale,"¹⁸⁶ aldus zijn aansporing, die de kern vormde van het manifest dat een internationale oppositie-conferentie tijdens de kerstdagen van 1924 in Parijs opstelde. Daar, in het befaamde gebouw van de bij de CGTU aangesloten vakverenigingen in de Rue de la Grange-aux-Belles¹⁸⁷ waren het voor De Groot niet alleen dagen van bewogen debat, ze gaven ook gelegenheid tot weerzien met een aantal 'oude kameraden', met bekenden uit Hanau en Antwerpen en met Is. van Loen en Alex Lisser. Ze brachten hem op de hoogte van de toestanden in de Nederlandse communistische partij.

Sinds Wijnkoop zich in navolging van het tweede comintern-congres van 1921 in het vakbondswerk op het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen (NVV) oriënteerde en niet meer alleen op het Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS), boterde het niet meer in de partij. Voor- en tegenstanders van de nieuwe vakbondstaktiek bestookten elkaar bovengronds, maar even vaak ondergronds. De Amsterdamse vrienden van De Groot stonden vierkant achter Wijnkoop. Lisser werd buiten de partij wel Wijnkoops schildknaapje genoemd; 'Don David Quichotte de la Tribune en Sancho Pansa de Lisserimo,' spotte A.B. Kleerekoper in het sociaal-democratische dagblad *Het Volk*.¹⁸⁸

Optimistisch waren de Amsterdammers allerm minst. Bouwman en Sneevliet – de aanvoeders van de communistische stroming in het NAS – leken hun positie te versterken. Onbegrijpelijk dat de Rode Vakbonds Internationale (RVI), de NAS-mannen de hand boven het hoofd hield. Sinds april maakten ze zelfs

deel uit van het partijbestuur. De verontrusting van zijn vrienden liet De Groot niet onberoerd. Ook in de Parti Communiste Français (PCF) opereerden 'Bouwmannen en Sneevlieten' die "onder het mom van 'links arbeiderscommunisme' de vrijheid opeisten ieder voor zich het potje te koken zoals het hen beliefd". Zijn hekel aan deze Vestaalse maagden van de revolutie deed niet onder voor de weerzin van zijn Amsterdamse vrienden tegen "de demagogen" van het NAS.

Onder de titel "De ommekeer in de Fransche CP" verscheen in *De Tribune* van 23 januari 1925 een brief waarin De Groot de verwijdering van de syndicalistische stroming uit de Franse partij toejuichte. Zonder enig respect noemde hij de ondergang van de aartsvaders van het Franse communisme een "overwinning op de geest van het verleden. [...] Nadat jarenlang alle mogelijke resoluties van internationale en nationale congressen aangenomen zijn geworden, terwijl de kar nog immer in het oude spoor bleef steken, wordt eindelijk eens toegetast, [...]"

De goede verstaander begreep onmiddellijk de analogie met de verwikkelingen in de CPH. En in een tweede even vinnige brief merkte hij op: "Het schijnt dat ook in Holland eene stroming in het NAS en de communistische beweging deze [syndicalistische] taktiek verdedigt en ze zelfs als 'princiepvas' en 'linksch' tracht voor te stellen. In werkelijkheid is deze taktiek contra-revolutionair, d.w.z. in tegenstrijd met de belangen der revolutie."¹⁸⁹ Zijn betoog hield geen rekening met de politieke gevoeligheden van het moment en gaf voedsel aan het gerucht dat de CPH een NAS-moet-kapot-tactiek voerde; een beschuldiging, die Wijnkoop steeds van de hand had gewezen. Ook nu distantieerde de partijleiding zich van het verwijt. De *Tribune*-redactie schreef zuinigjes doch berouwwol dat ze niet in ieder opzicht de mening van de brieveschrijver deelde.¹⁹⁰ Het zal in NAS-kring weinigen hebben gerustgesteld.

Toen De Groot zijn brieven schreef, had hij het diamantvak al verlaten. Door inflatie waren de slijpersverdiensten te mager geworden. Hij trad in dienst van de Rotterdamse firma Brodman Frères, een import-kantoor dat in St.-Claude een fabriek exploiteerde, waar Bruyère-houten pijpen werden vervaardigd. Over zijn functie bestaat enige verwarring. Was hij bedrijfsleider, zoals Van Loen in 1928 – op dat moment een verklaard tegenstander van De Groot – beweerde, die ook nog eens in conflict kwam met zijn arbeiders?¹⁹¹ Of bracht hij het – zoals hij in antwoord op de aantijging stelde – niet verder dan boekhouder en handelscorrespondent, die "op lonen en arbeidsvoorwaarden der arbeiders niet de geringste invloed had"?¹⁹²

Hoe dan ook, De Groot was tevreden met zijn nieuwe job, te meer omdat hij bij ontstentenis van een kantoorbedienendorganisatie lid kon blijven van

de diamantbewerkerbond.¹⁹³ Over het aanvaarden van de betrekking schreef hij zijn Amsterdamse vrienden: "Ten eerste [...] kan ik er wat bij leeren; ten tweede, wanneer die dienstkwestie zou zijn opgelost, in welk geval ik vast-besloten ben naar Amsterdam te komen kan mij een getuigschrift van een groote Hollandsche firma van grooten dienst zijn, in geval het met de diamantslijperij zou misloopen."¹⁹⁴

In de loop van 1925 werd de militaire-dienstkwestie geregeld. De keuringsarts zag in twee aan elkaar gegroeide tenen aanleiding om De Groot af te keuren. Later merkte De Groot grootsprakig op dat het niet de echte reden was, maar er met de haren bijgesleept omdat ze van hem af wilden. De man die zesentwintig jaar eerder op het Waterlooplein geboren was, keerde met vrouw en dochter terug naar Amsterdam. Geholpen door zijn vrienden vond hij werk bij de firma Bosboom, gevestigd in de diamantfabriek van de gebr. Boas, in de Uilenburgerstraat. Voorlopig trok het gezin in bij Is. van Loen, de trouwe partijgenoot, die ook op de fabriek van Boas werkzaam was.

